

Λυδία ΠΑΠΑΡΗΓΑ-ΑΡΤΕΜΙΑΔΗ

«Προξενηταί», «προξενητικά» και «έρμηνευτικά» αυτών.

Διαμεσολαβήσεις στη σύναψη δεμιτών συμφώνων
κατά τη ρωμαιοβυζαντινή περίοδο

Ο Τίτλος 50.14 του *Iουστινιάνειου Πανδέκτη* αναφέρεται στη μεσιτεία, δηλαδή στην παροχή διαμεσολαβητικών υπηρεσιών ή στην υπόδειξη ευκαιριών για τη σύναψη παντός είδους δεμιτών συμφώνων, εμπορικών και μη, «κατὰ συνήδεια» η οποία, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ulrianus, «δὲν ἦταν καὶ τόσο ἀποδοκιμαστέα» (*non adeo improbabili more*)¹.

Οι πρώτες μορφές της παροχής διαμεσολαβητικών υπηρεσιών, χρονολογούμενες ήδη από τον 7ο αι. π.Χ.², συνδέονται άμεσα με την ανάπτυξη των εμπορικών σχέσεων μεταξύ των πόλεων ή πόλεων και ιδιωτών. Αποσκοπούν, πρωταρχικά, στην προστασία του διατοπικού εμπορίου σε μια εποχή όπου η προώθηση των πάσης φύσεως συναλλαγών παρουσιάζει πλήθος αντικειμενικών δυσχερειών λόγω της αυτονομίας των πόλεων, της ποικιλίας των εμπορικών τοπικών συνηδειών και της ελλιπούς γνώσεως των εκατέρωθεν γλωσσικών ιδιωμάτων. Καθώς οι επί μέρους εκφάνσεις της πολύμορφης μεσιτικής δραστηριότητας προσανατολίζονται κατ' εξο-

1. D.50.14.3.

2. P. Monceaux, *Les proxénies grecques*, Paris 1886, 10 (= *Proxénies grecques*).

χήν στη σύναψη, προώθηση και σύσφιγξη των οικονομικών αλλά και πολιτικών σχέσεων μεταξύ ισότιμων και ελεύθερων πόλεων ή των πόλεων αυτών και ξένων πολιτών, εύλογη ήταν η διαμόρφωση και ανάπτυξή τους στα πλαίσια της «προξενίας», δεσμού αρχαιού επικεντρωμένου στην προστασία ποικίλων πολιτειακών και οικονομικών συμφερόντων, κυρίως δε στη διευκόλυνση των εμπορικών συναλλαγών³. Το επιγραφικό υλικό αλλά και οι συναφείς πηγές της αρχαιοελληνικής γραμματείας μας πληροφορούν ότι πάγιες εκδηλώσεις της προξενικής δραστηριότητας αποτελούσαν υπηρεσίες όπως η άσκηση μεσιτικής δραστηριότητας για τη σύναψη δανειακών συμφώνων· η προώθηση των ποικίλων συμφερόντων των εμπορευομένων μέσω της διαμεσολαβήσεως ή υποδείξεως ευκαιριών για την κατάρτιση εμπορικών συμφωνιών⁴· η εκπροσώπηση ή η παροχή συμβουλών ή οδηγιών για την υπεράσπιση των οικονομικών και άλλων συμφερόντων μιας πόλεως ή των πολιτών της ενώπιον των δικαστικών αρχών ή της συνελεύσεως του δήμου μιας άλλης πόλεως κ.ά. Αξίζει μάλιστα να σημειωθεί ότι ο διαμεσολαβητικός ρόλος των προξένων κατά την κατάρτιση δικαιοπραξιών επιβεβαιώνεται και από τον ιουστινιάνειο *Πανδέκτη*. Συγκεκριμένα στη διάταξη D.50.7.13, η οποία έμμεσα αποκαλύπτει την όλη προβληματική της ταυτόχρονης και παράλληλης προώθησης δημοσίων και ιδιωτικών συμφερόντων από τους πρέσβεις των πόλεων, ο ρωμαίος νομομαδής *Scaevola* αναφέρει ότι με συγκλητικό δόγμα είχε ήδη περί τα μέσα του 2ου αι. μ.Χ. απαγορευδεί στους πρεσβευτές να αναμιγνύονται σε δικαιοπραξίες ή άλλες ιδιωτικές υποδέσεις πριν από την λήξη της πρεσβείας τους.

Από την περίοδο του Κικέρωνα και μετά (Ιος αι. π.Χ.), όπως μας πλη-

3. Ο αρχικός αυτός προσανατολισμός του δεσμού της προξενίας δα πρέπει να ίσχυσε περίπου μέχρι τον 5ο αι. π.Χ. (L. Harmand, *Le Patronat sur les collectivités publiques des origines au Bas-Empire*, Paris 1957, 57 (= *Patronat*). Πρβλ. επίσης Plut., *Quaest. graec.*, 29· Suidas, IV, s.v. πρόξενοι: «οἱ προστάται τῶν πόλεων καὶ φροντισταὶ καὶ ξενίαις ὑποδεχόμενοι»· Poll., VIII 91· O. Navarre, s.v. *mercator* εις Ch. Daremberg – E. Salio (eds), *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines d'après les textes et les monuments*, (=DAGR), III, 1758a, και P. Monceaux, *DAGR* IV, 737a, s.v. *proxenia*· Monceaux, *Proxénies grecques*, 10, 16 σημ. 8, 36–37, 98, 108· P. Huvelin, *Essai historique sur le droit des marchés et des foires*, Paris 1897, 532 (= *Essai historique sur le droit des marchés*)· Van Houtte, «Les courtiers au moyen-âge. Origine et caractéristiques d'une institution commerciale en Europe occidentale», *RHD*, 4e sér., 15 an., 1936, 136 σημ. 2 (= *Les courtiers au moyen-âge*).

4. Plut., *Quaest. graec.*, 29. Ειδικότερα για τις μεσιτείες που εμφανίζονται σε πρωπαλήσεις αγαδών και κινούνται εντός των ορίων προηγηθείσης εντολής βλ. Poll., VII, 12: «ὁ δὲ τοῖς πιπράσκουσι προξενῶν προπράτωρ»· R. Cagnat, *DAGR*, IV, 43b, s.v. *negotiator* (έμπορος). Κατά τον P. Monceaux η διαφορά μεταξύ προπράτορος και προξενητού έγκειται στο πραγματικό γεγονός ότι ο προπράτωρ εκποιούσε το εμπόρευμα στο όνομά του, ενώ ο προξενητής απλώς διαμεσολαβούσε στις πρωπαλήσεις αγαδών.

ροφορούν οι πηγές της λατινικής γραμματείας, ιδιαιτέρως εμφανής είναι η παρουσία των «προξενητῶν» (*proxeneta, intercessor*) ως διαμεσολαβητών κατά τη σύναψη δανειακών συμφώνων⁵. Με δεδομένο δε ότι η δανειοδότηση συνιστούσε ιδιαιτέρως προσφιλή δραστηριότητα των ανώτερων κοινωνικών τάξεων εφόσον αποτελούσε, εκτός από μέσο προώδησης πολιτικών–πελατειακών στόχων, και μία μορφή άσκησης επιχειρηματικής δραστηριότητας, μάλλον ασφαλούς και προσοδοφόρας⁶, ευχερώς μπορεί κανείς να αντιληφθεί τον ρόλο που διεδραμάτιζαν οι προξενηταί ως συντελεστές της οικονομικής ζωής κατά τη ρωμαϊκή αρχαιότητα. Επίσης ιδιαίτερα διαδεδομένη εμφανίζεται η άσκηση μιάς από τις πλέον αρχαϊκές μορφές μεσιτείας⁷, της μεσιτείας γάμου, την οποία το ρωμαιοβυζαντινό δίκαιο έχει πλέον αναγνωρίσει ως απολύτως δεμιτή δραστηριότητα (*C.J.5.1.6=B. 54.5.14*). Εκτός όμως από τις ανωτέρω μορφές διαμεσολαβητικής δραστηριότητας, είναι απολύτως σαφές, ότι και ποικίλες άλλες μεσιτείες ήσαν ευρέως αποδεκτές από το δίκαιο, εφόσον δεν δεωρούνταν αντιβαίνουσες στα χρηστά ήδη. Τούτο προκύπτει από τη διάταξη του *Πανδέκτη 50.14.3*⁸ όπου, μεταξύ των υποκειμένων σε μεσιτεία συμφώνων, απαριθμούνται, εκτός από τα δανειακά σύμφωνα, οι αγοραπωλησίες, οι παντός είδους εμπορικές συμφωνίες, αλλά και σύμφωνα που εμπεριέχουν ή προϋποδέτουν μια σχέση εμπιστοσύνης, φιλίας ή καδήκοντος μεταξύ των συμβαλλομένων μερών ή έχουν πολιτικό χαρακτήρα.

5. Sen., *Epist.*, 119: «*Opus erit tamen tibi creditore; ut negotiari possis, aes alienum facias oportet, sed nolo per intercessorem mutueris, nolo proxenetae nomen tuum jactent*». Βλ. επίσης J. Andreau, «Modernité économique et statut des manieurs d'argent», *Mélanges de l'École Française de Rome. Antiquité*, 97.1 (1985), 385–386: Sén., *Ad Lucil.*, 119, 1, 5 (= *Modernité économique*).

6. Εφόσον συμφωνείται ότι ο μεν δανειστής δα λάβει, πέραν του δανείου, και μέρος των κερδών από την άσκηση εμπορικής δραστηριότητας, ο δε δανειολήπτης αναλαμβάνει όλο τον κίνδυνο της επιχειρηματικής δράσης. Για το ζήτημα των εργασιακών σχέσεων μεταξύ κυρίων και μεσολαβητών, συνήδως απελεύθερων βλ. Andreau, *Modernité économique*, κυρίως 407 επ.

7. Πρбл. Πλάτων, *Θεαίτητος*, 149 d–e, 150a: «Ἄρο οὖν ἔτι καὶ τόδε αὐτῶν ἥσθησαι, ὅτι καὶ προμνήστριαι εἰσὶ δεινόταται, ὡς πάσσοφαι οὖσαι περὶ τοῦ γνῶναι ποίαν χρὴ ποίω ἀνδρὶ συνοῦσαν ὡς ἀρίστους παιδας τίκτειν». Άριστοφ., *Νεφέλαι*, στ. 41–42: «εἴδ' ὥφελ' ή προμνήστρι' ἀπολέσθαι κακῶς ἦτις με γῆμ' ἐπῆρε τὴν σὴν μητέρα». J. Fr. Boissonade, *Anecdota graeca e codicibus regiis*, Hildesheim 1962, II, 486: Μοσχόπουλου, *Περὶ σχεδογραφίας*, 148 «Νυμφαγωγός· ὁ κοινῶς προξενίτης». Βλ. και H. Stefano, *Thesaurus Graecae Linguae*, VI, Parisiis 1842–1847, s.v. προξενήτρια, προμνήστρια, 1793 (= *Thesaurus Graecae Linguae*).

8. Περί του σχολιασμού της διατάξεως από τον ελληνομαδή νομικό A. Alciatus με αναφορά στο παράλληλο χωρίο του Αριστοφάνη όπου γίνεται μνεία προξενητικού βλ. P. Viard, *André Alciat* (1492–1550), Paris 1926, 253 σημ. 1. Περί της γνησιότητας της διατάξεως βλ. T. Honoré, *Ulpian*, Oxford 1982, 74 σημ. 484.

Στην τελευταία αυτή κατηγορία μπορούν να ενταχθούν οι αναφερόμενες στη συγκεκριμένη διάταξη διαμεσολαβήσεις προς επίτευξη συμφιλιώσεως σε διάφορες διενέξεις (*amicitiae*, «φιλίες»), οι διαμεσολαβήσεις σε «παρεδρεῖες» (*adsessurae*), δηλαδή οι μεσιτείες που είχαν ως σκοπό την ανάδειξη κάποιου στο δημόσιο αξίωμα του «παρεδρεύοντος ἄρχοντος» («παρέδρου»)⁹ καδώς και οι προαναφερδείσες μεσιτείες προς σύναψη γάμου. Ο ρόλος ειδικότερα που διεδραμάτιζαν οι πρόξενοι κατά την επίτευξη συμφιλιώσεων σε δικαστικές και άλλες διενέξεις δα πρέπει να ήταν ιδιαιτέρως σημαντικός, καδώς τόσο ο Δημοσδένης¹⁰, όσο και, –πολύ μεταγενέστερα, – επιφανείς ελληνομαδείς λόγιοι της περιόδου του νομικού ουμανισμού, όπως ο G. Budaeus (1465–1530)¹¹, μεταξύ των βασικών δραστηριοτήτων που ανέπτυσσε ο πρόξενος–προξενητής (*proxeneta*) απαριθμούν και τη μεσολάβηση για την επίτευξη συμφιλιώσεως μεταξύ δύο πόλεων ή και στο εσωτερικό της πόλεως μεταξύ των αρχών αυτής και ομάδας στασιαστών¹², ή ακόμα την εκπροσώπηση και παροχή συμβουλών ή οδηγιών, κυρίως προς ξένους εμπορευόμενους, ενώπιον των δικαστικών αρχών της πόλεως. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις ο πρόξενος εύλογα χαρακτηρίζεται ως προστάτης της πόλεως ή συμφιλιωτής (*conciliator*)¹³.

9. Δημ., *Κατὰ Μειδίου* (21), 178· Του Ιδίου, Δημ., *Κατὰ Νεαίρας* (59), 84. Ως μία από τις κύριες αρμοδιότητες των αρχαϊκών προξένων, την οποία διατήρησαν στη συνέχεια οι ρωμαίοι ή τοπικοί πάτρωνες, αναφέρεται η υποστήριξη την οποία παρείχαν οι πρόξενοι σε πολίτες της πόλεως εκείνης η οποία, είτε τους είχε τιμήσει με την απονομή του προξενικού τους τίτλου, είτε είχε προωθήσει την ανάδειξή τους σε ποικίλα άλλα δημόσια αξιώματα (Harmand, *Patronat*, 75). Είναι προφανές ότι χάρις σε παρόμοιες «ανταλλακτικές» σχέσεις καδίστατο ευχερέστερη η πρόσβαση ξένων πολιτών ως αρχόντων στις τοπικές *curiae* και, κατ' επέκταση, η πληρέστερη εκπροσώπηση ή προώθηση των πολιτικών ή οικονομικών συμφερόντων μιας πόλεως ενώπιον των αρχών μιας άλλης, κατά τεκμήριο ισχυρότερης. Από τα ιστορικά αυτά στοιχεία δύναται ενδεχομένως να συμπεράνει κανείς ότι το μνημονευόμενο στην ανωτέρω διάταξη του ιουστινιάνειου *Πανδέκτη* προξενητικό παρεδρείας συνίστατο ακριβώς στη διαμεσολάβηση, την υπόδειξη ευκαιρίας ή γενικότερα στην προώθηση κάποιου ξένου πολίτη για την ανάδειξη του σε δημόσιο αξίωμα. Όλες όμως οι παραπάνω υπηρεσίες, όπως είναι εύλογο κανείς να υποδέσει, προϋπέδεταν μια σχέση εμπιστοσύνης ή καδήκοντος ή φιλίας μεταξύ των ενδιαφερόμενων μερών στην οποία κυριαρχούσε ο δημόσιος ή πολιτικός χαρακτήρας των εκατέρωθεν συμφερόντων.

10. Δημ., *Κατά Καλλίπου* [Sp.], 5, 10 /9.5.: «Ἐγὼ δὲ προξενῶν τυγχάνων τῶν Ἡρακλεωτῶν» .

11. *Thesaurus Graecae Linguae*, VI, s.v. *προξενία*, *προξενητής*, 1793: «... [*Con-siliatur addunt GI] A Bud. exp. Conciliator et interventor quasi-conglutinator nominum inter se stipulantum et spondentium, aut quemvis contractum conventionque jueuntum*».

12. Harmand, *Patronat*, 69 σημ. 56, 70 σημ. 57.

13. Monceaux, *Les proxénies grecques*, 34, 112. Για τους ιστορικούς λόγους της ενίσχυσης του ρόλου αυτού των προξένων ήδη από τον 5ο αι. π.Χ. βλ. Harmand, *Patronat*, 57.

Μάλιστα μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα πληροφορία σχετικά με την πρακτική της παροχής «συμφιλιωτικών» υπηρεσιών από ιδιώτες, οι οποίοι όμως δεν λειτουργούσαν ως αιρετοί κριτές, αναφέρεται στο χωρίο του *Πανδέκτη* 4.8.13,2. Συγκεκριμένα ο Ulrianus μνημονεύει την άποψη του νομομαδούς της κλασσικής περιόδου S. Pedius σχετικά με τη σαφή διάκριση που υφίσταται μεταξύ του αναδεχθέντος διαιτησία, ο οποίος αναλαμβάνει έργο αιρετού κριτή, και του απλού διαμεσολαβητή ο οποίος παρεμβαίνει μεταξύ των μερών παρέχοντας συμβουλή ή γνώμη για να επιλυθεί κατά τρόπο συμβιβαστικό η διένεξη¹⁴.

Από το χωρίο του *Πανδέκτη* 50.14.1 προκύπτει με σαφήνεια ότι οι συμφωνίες καταβολής αμοιβής για μεσιτικές υπηρεσίες, τα λεγόμενα «προξενητικά», ήταν απολύτως συμβατά με τις ισχύουσες, κατά την κλασσική τουλάχιστον περίοδο του ρωμαϊκού δικαίου, δικαιικές αντιλήψεις. Από το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό και με την ευρεία ανάμιξη των «προξενητῶν», ως ενδιάμεσων προσώπων, κατά τη συνομολόγηση δανειακών ή άλλων συμφωνιών που είχαν σχέση με δεμιτές εμπορικές δραστηριότητες, αλλά και γενικότερα με την τοποδέτηση, επένδυση και διακίνηση χρηματικών κεφαλαίων, μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι ο προξενητής δα έπρεπε απαραίτητα να διαδέτει το προσόν της φερεγγυότητας¹⁵, ανεξάρτητα από την κατά περίπτωση χαμηλή ή υψηλή κοινωνική του προέλευση¹⁶. Για τον λόγο ακριβώς αυτό οι λατινικές πηγές, ειδικά σε περιπτώσεις κατάρτισης δανειακών συμφωνιών οι οποίες συνομολογούνταν ανάμεσα σε ιδιώτες, πόλεις ή πολιτικά πρόσωπα¹⁷, μαρτυρούν την άσκη-

14. =B.7.2.13. Ειδικότερα για τις διαμεσολαβητικές πρωτοβουλίες κληρικών και λαϊκών κατά τη βυζαντινή περίοδο βλ. Δ. Παπαδάτου, *Η συμβιβαστική επίλυση ιδιωτικών διαφορών κατά τη μέση και ίστερη βυζαντινή εποχή*, [Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte-Athener Reihe, 9], Αδήνα-Κομοτηνή 1995, 83 επ. και τις εκεί αναφερόμενες πηγές.

15. Την εκδοχή ότι ο μεσίτης υπήρξε πρόσωπο που έχαιρε αρχικά μεγάλης εκτιψήσεως ακριβώς διότι ως συμφιλιωτής-προστάτης μεσολαβούσε ανάμεσα σε άτομα διαφορετικής φυλετικής προέλευσης ώστε να υπερκερασδούν οι γλωσσικές και άλλες ιδιαιτερότητες κατά τη σύναιφη εμπορικών συμφωνιών υπεστήριξε ο P. Huvelin, (*Essai historique sur le droit des marchés*, 529–532). Άλλωστε, σύμφωνα με τις πηγές της αρχαιοελληνικής γραμματείας, οι πρόξενοι εδεωρούντο ανώτεροι των «ίσοτελῶν» και των «μετοίκων». Βλ. Monceaux, *Les proxénies grecques*, 102 σημ. I όπου και η σχετική τεκμηρίωση.

16. Για μια σφαιρική επισκόπηση των απόψεων που έχουν διατυπωθεί (J.H D'Arms, P. Veyne) σχετικά με τις ευκαιριακές, αν και συχνά υποκρυπτόμενες, επιχειρηματικές και επενδυτικές δραστηριότητες των μελών των ανώτερων ιεραρχικά κοινωνικών τάξεων της ρωμαϊκής περιόδου βλ. ενδεικτικώς Andreau, *Modernité économique*, 373 επ.

17. Βλ. Andreau, *Modernité économique*, κυρίως 380–381 όπου και περαιτέρω

ση της μεσιτείας από μέλη της κεντρικής ή της τοπικής αριστοκρατίας των ρωμαϊκών πόλεων.

Όσον αφορά ειδικότερα στη μορφή που προσελάμβανε η μεσιτεία ως επαγγελματική δραστηριότητα εύλογο είναι να υποδέσει κανείς ότι οι διαμεσολαβήσεις σε υποδέσεις ιδιωτών ή εμπόρων που αφορούσαν συνομολόγηση δανείων, καταδέσεις ή επενδύσεις χρηματικών κεφαλαίων, αποδοχή, παρακαταδήκη και άμεση ρευστοποίηση χρηματικών ποσών, εγγυήσεις, κολλυβιστικές εργασίες κ.λπ., αποτελούσαν υπηρεσίες προσφερόμενες, ως ένα βαδμό τουλάχιστον, στα πλαίσια άλλων, περισσότερο σύνδετων και οργανωμένων επαγγελματικών δραστηριοτήτων, οι οποίες ήσαν επικεντρωμένες στη διαχείριση και την εμπορία του χρήματος, χρυσού ή μετάλλων. Τέτοιες δραστηριότητες ασκούσαν, για παράδειγμα, είτε επιχειρηματίες οι οποίοι διέδεταν ισχυρή οικονομική βάση και, ως εκ τούτου, δυνατότητες ανέλιξης στις τοπικές ολιγαρχίες¹⁸, είτε πλέον εξειδικευμένοι επαγγελματίες με χαμηλότερη όμως, κατά κανόνα, κοινωνική προέλευση (από την περίοδο του Αυγούστου και εξής κυρίως απελεύθεροι), όπως λ.χ. οι *argentarii* (*abri*, *vascularii*), οι *coactores argentarii* ή οι *pumtularii* (*mensarii*)¹⁹. Κατά την ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα οι επαγγελματίες αυτοί συχνά ομαδοποιούνταν υπό το κοινό όνομα *trapezitēs* (*mensularii*, *collectarii*) λόγω της συχνής αναμίξεώς τους σε εργασίες αδιακρίτως αργυραμοιβικές ή τραπεζικές²⁰. Παρά ταύτα φαίνεται ότι η διαμεσολάβηση από επαγγελματίες προσανατολισμένους αποκλειστικά και μόνον στην προσφορά μεσιτικών υπηρεσιών είχε ήδη οριστικώς δια-

---

βιβλιογραφικές αναφορές. Ομοίως, αν και για ποικίλους διαφορετικούς λόγους, κατά τη μεσαιωνική περίοδο, η διενέργεια μεσιτειών επαφίετο στα διακεκριμένα μέλη της ανερχόμενης αστικής τάξης των πόλεων. Για το ζήτημα βλ. Van Houtte, *Les courtiers au moyen-âge*, 122–123.

18. Βλ. Andreau, *Modernité économique*, 380–381

19. Έτσι λ.χ., από τον 2ο αι., οι *argentarii* ειδικεύονταν κατά κανόνα στις διαμεσολαβήσεις με σκοπό την εκποίηση ακινήτων με πλειστηριασμό προκειμένου να εξοφληθούν ιδιωτικές χρηματικές απαιτήσεις, ενώ οι *pumtularii* ενεργούσαν κυρίως ως δανειστές ή διαμεσολαβητές σε επενδύσεις χρηματικών κεφαλαίων (Andreau, *Modernité économique*, 383–386). Βεβαίως η δραστηριότητα των επαγγελματιών αυτών δεν περιοριζόταν στην απλή διαμεσολάβηση, αλλά περιελάμβανε και την τελική κατάρτιση ιδιωτικών συμφωνιών για λογαριασμό τρίτου, όπως λ.χ. δανειακών συμφώνων, διενέργεια πληρωμών ή εν γένει στη διαχείριση περιουσίας πελατών κ.λπ., εντός των ορίων μιας προϋπάρχουσας ειδικής εντολής, της λεγομένης *diagraφῆς* ή *perscriptio*. (G. Humbert, *DAGR*, II, s.v. *argentarii*, 407b· G. Platon, «Les banquiers dans la législation de Justinien», *NRH* 33 (1909), II).

20. M. Mitteis, «Trapezitica», *ZS RA* 19 (1899), 198–259· G. Platon, ὥ.π., 10 επ.· Harmand, *Patronat*, 58· Ch. Lécrivain, *DAGR*, s.v. *trapezitai*, 407 επ.; E. Saglio, *DAGR*, II, s.v. *argentarii*, 406 επ.

μορφωδεί κατά τις αρχές του 3ου αι μ.Χ. Για το γεγονός αυτό μας πληροφορεί το χωρίο του *Πανδέκτη* 50.14.3 όπου ο Ulrianus ρητώς αναφέρει την άσκηση της μεσιτείας από οργανωμένα επαγγελματικά γραφεία της τάξεως των προξενητών (*modus²¹ proxenetarum*). Τα γραφεία αυτά, όπως αναφέρει, ειδικεύονται σε παροχή μεσιτικών υπηρεσιών με σκοπό την κατάρτιση παντός είδους δεμιτών συμβολαίων²². Μάλιστα, όπως αναφέρει η εν λόγω διάταξη, και ακριβώς επειδή οργανωμένα γραφεία προξενητών λειτουργούσαν στις πόλεις²³, είναι ευχερέστερο, σύμφωνα με το κείμενο του *Πανδέκτη*²⁴, ή, αντιδέτως, δυσχερέστερο, σύμφωνα με το κείμενο που παραδίδει ο νομομαδής του 3ου αι μ.Χ. Modestinus²⁵, να απαι-

21. Ή *genus* κατά την εκδοχή του κειμένου που υιοθετεί ο Modestinus.

22. Η διαμόρφωση μιας διακεκριμένης επαγγελματικής τάξεως προξενητών, στα μέλη της οποίας εκχωρήθηκε σταδιακά ένα σημαντικό μέρος των αρμοδιοτήτων των αρχαϊκών προξένων, υπήρξε ενδεχομένως απόρροια της σταδιακής απορρόφησης του ελληνικού δεσμού της προξενίας από τον ρωμαϊκό δεσμό του *patronatus*, εξέλιξη η οποία φαίνεται ότι είχε αρχίσει ακόμα και πριν την περίοδο της ρωμαϊκής κατακτήσεως, πιθανόν δε ήδη από τα τέλη του 3ου αι. π.Χ. [Harmand, *Patronat*, 58· εξαίρεση, κατά τον Monceaux (*Les proxénies grecques*, 319 σημ. 9), απετέλεσε το Βυζάντιο το οποίο διατήρησε την αρχαϊκή μορφή της προξενίας για μακρύτερο χρονικό διάστημα λόγω των εμπορικών σχέσεων που είχε αναπτύξει με πόλεις απομακρυσμένες από τα παράλια του Ευξείνου Πόντου]. Στα πλαίσια της πελατειακής και ανισοβαρούς σχέσεως που αναπτύσσεται μεταξύ του ιδίου, ως του ισχυρότερου πόλου, και της πόλεως (*colonia*, *respublica*, *civitas*, *municipium*), ο ρωμαίος ή ο τοπικός πάτρων, υποκαδιστώντας τον αρχαϊκό πρόξενο, παρέχει υπηρεσίες και διευκολύνσεις με κυρίαρχο τον πολιτικό τους χαρακτήρα (*beneficium*), λειτουργεί δηλαδή περισσότερο ως ευεργέτης ή προστάτης παρά ως διαμεσολαβητής για την επίτευξη οικονομικών συμφωνιών. Κατά συνέπεια εύλογο είναι να υποδέσει κανείς ότι οι κοινές μεσιτικές δραστηριότητες, υπηρεσίες κατά κανόνα τεχνικής ή οικονομικής φύσεως και ως εκ τούτου υποδεέστερες του υψηλού *status* του πάτρωνος, άρχισαν σταδιακά να ασκούνται από ιδιώτες έναντι μιας προσυμφωνημένης χρηματικής αμοιβής ή αποζημιώσεως.

23. «.. *sunt enim huiusmodi hominum (ut in tam magna civitate) officinae*». Στο κείμενο εντός παρενδέσεως προστίθεται η φράση «όπως άλλωστε και στην συγκεκριμένη πόλη». Πρόκειται προφανώς για την πόλη όπου εκτυλίσσεται η επίδικη υπόδεση στην οποία ο Ulrianus αναφέρεται στο συγκεκριμένο χωρίο του ογδόου βιβλίου του *de omnibus tribunalibus*.

24. *D.50.14.3: «.. facilius quod Graeci ἐρμηνευτικόν appellant, peti apud eos poterit, si quis forte condicionis vel amicitiae vel eius alterius huiuscemodi proxeneta fuit: sunt enim huiusmodi hominum (ut in tam magna civitate) officinae.cet enim proxenetarum modus, qui emptionibus ventitionibus, commerciis, contractibus licitis utiles non adeo improbabili more se exhibent».*

25. Βλ. τη διόρδωση την οποία προτείνει ο Modestinus στη σημ. 14 της σ. 907 της εκδόσεως του *Πανδέκτη* Mommsen–Krueger. Με βάση την αλλαγή αυτή το κείμενο διαμορφώνεται ως εξής: «...*difficilius quod Graeci ἐρμηνευτικόν appellant, peti apud eos poterit, si quis forte condicionis vel amicitiae vel eius alterius huiuscemodi proxeneta fuit*».

τηδεί από τους προξενητές γάμων (*condiciones*), φιλίας (*amicitiae*), παρεδρείας (*adsessurae*) ή άλλου παρομοίου συμφώνου, εκείνο το οποίο οι Έλληνες αποκαλούν «έρμηνευτικόν» («*quod Graeci ἔρμηνευτικόν appellant*»).

Τι ακριβώς συνιστούσε το «έρμηνευτικόν» και για ποιόν λόγο η απαίτησή του εδεωρείτο δυσχερέστερη ή ευχερέστερη (αναλόγως με την εκδοχή του κειμένου που θα νιοδετήσει ο ερμηνευτής του χωρίου) σε περιπτώσεις διαμεσολάβησης για τη κατάρτιση των ειδικών εκείνων μορφών μεσιτείας που μόλις προαναφέρθηκαν, παραμένει αδιευκρίνιστο. Αν ωστόσο το συγκεκριμένο εδάφιο συνδυασθεί με το αμέσως προηγούμενο, στο οποίο ο Ulrianus αναφέρει ότι το ύψος της μεσιτικής αμοιβής δεν θα πρέπει να είναι δυσανάλογο με το ποσόν το οποίο αποτελεί αντικείμενο της συμφωνίας (*quantitas*), τη φύση του συναλλάγματος (*negotium*) ή/και το είδος της παρεχόμενης διαμεσολάβησης²⁶, μπορεί να υποστηριχθεί η ακόλουθη υπόδεση: Το έρμηνευτικόν συνιστούσε, ενδεχομένως, μία διερμηνευτική ρήτρα η οποία περιελάμβανε κάποιο ποσοτικό προσδιορισμό της μεσιτικής αμοιβής σε συνάρτηση με ορισμένα πραγματικά δεδομένα, όπως η νομική μορφή και η ποσοτική αξία του επιχειρούμενου συναλλάγματος. Ενδεχομένως δε η ρήτρα αυτή συγκεκριμενοποιούσε, «διερμήνευε», και το είδος ή την έκταση των υπηρεσιών τις οποίες ήταν υποχρεωμένος να προσφέρει ο προξενητής στη συγκεκριμένη περίπτωση.

Παρά το γεγονός ότι η τελική επιμέτρηση του δεμιτού ύψους της εκάστοτε διεκδικούμενης προξενητικής αμοιβής επαφίεται, κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, μέσω της εφαρμογής της διαδικασίας της έκτακτης διάγνωσης, στους διοικητές των επαρχιών²⁷, η καδιέρωση μιας συναλλακτικής πρακτικής δεσπίσεως διερμηνευτικών ρητρών εντός των ειδικών συμφωνιών

26. Αν ακολουθήσουμε τη δομή του κειμένου του *Pandéktη* της εκδόσεως Th. Mommsen-P. Krueger, το ζήτημα του προσδιορισμού της μεσιτικής αμοιβής τίθεται ακριβώς μετά το πρώτο εδάφιο της διατάξεως D.50.14.3 όπου γίνεται λόγος για την αρμοδιότητα των διοικητών να διαγιγνώσκουν τα ζητήματα αυτά κατά τη διαδικασία της *extraordinaria cognitio*. Πρόκειται επομένως για τη λογική συνέχεια του α' εδαφίου της διάταξης καθώς στο β' εδάφιο αναφέρονται τα αντικειμενικά κριτήρια τα οποία και θα πρέπει να ακολουθούνται για να γίνει, σε κάθε συγκεκριμένη επίδικη περίπτωση, η επιμέτρηση της δεμιτής προξενητικής αμοιβής κατά τη διαδικασία της έκτακτης διάγνωσης. Μάλιστα, στο ίδιο εδάφιο ο Ulrianus αναφέρεται στο μέγεδος της παρασχεδείσας μεσιτικής υπηρεσίας («*in quo operula ista defuncti sunt et ministerium qualequale accommodaverunt*»). Πρβλ. και B.54.15.3: «.. ὅμως ἀπαιτεῖται μεμετρημένα καὶ πρὸς τὸ ποσὸν καὶ τὸ πρᾶγμα καὶ τὴν ὑπουργίαν τοῦ προξενητοῦ».

27. Βλ. αναλυτικότερα πιο κάτω σ. 79-80.

μεσιτείας, ως αναπόσπαστου τμήματος του καταρτιζόμενου συμφώνου της μεσιτείας, δεν δα πρέπει να αποκλεισθεί. Ένα επιχείρημα υπέρ της απόψεως αυτής παρέχει η ελληνόγλωσση αυτοκρατορική διάταξη του C.J.5.1.6. Ο νομοδέτης εμφανίζεται να επεμβαίνει, κατά τρόπο κατασταλτικό, στις περιπτώσεις συνομολογήσεως προξενητικής αμοιβής για σύναψη γάμου μόνον όμως όταν η συμφωνηθείσα αμοιβή υπερέβαινε το ποσόν που όριζε η συγκεκριμένη διάταξη²⁸. Εξ αντιδιαστολής επομένως προκύπτει ότι η ύπαρξη ειδικών συμφωνιών περί αμοιβής, εάν και εφόσον το ύψος της αμοιβής δεν υπερέβαινε το ανώτατο ποσοστό επί της αξίας της προίκας και της πρόγαμης δωρεάς που έδετε ο νόμος, ήταν και δεμιτή και συνήδης. Επιπρόσθετα, η λειτουργία οργανωμένων γραφείων προξενητών στις ρωμαϊκές πόλεις συνηγορεί με την καδιέρωση ανάλογης πρακτικής, καδώς, στα πλαίσια της ασκήσεως μιας οργανωμένης και οριοδετημένης πλέον επαγγελματικής δραστηριότητας, δεν αποκλείεται, όχι μόνον η συνομολόγηση «έρμηνευτικῶν» της προξενητικής αμοιβής, αλλά ακόμα και η δέσπιση ανώτατων και κατώτατων ορίων αμοιβών, ανάλογα με το είδος του επιχειρούμενου συναλλάγματος.

Αλλά, και αν ακόμη δεχδούμε ως πιδανή την ανωτέρω επεξήγηση του ελληνικού όρου έρμηνευτικόν που χρησιμοποιεί το συγκεκριμένο χωρίο του *Πανδέκτη*, το ερώτημα για ποιούς ακριβώς λόγους η διεκδίκηση του ανωτέρω «έρμηνευτικοῦ» καδίστατο *ευχερέστερη* (*facilius*), σύμφωνα με τη διάταξη του *Πανδέκτη* 50.14.3, ή, αντιδέτως, *δυσχερέστερη* (*difficilis*), σύμφωνα την εκδοχή του κειμένου που υιοθετεί ο νομομαδής *Modestinus*, στις περιπτώσεις συγκεκριμένων μορφών μεσιτείας εξακολουθεί να παραμένει αναπάντητο. Εάν πάντως κανείς ακολουθήσει τη δεύτερη εκδοχή, δηλαδή αυτή του *Modestinus*, παρατηρεί ότι η συντακτική δομή του κειμένου του χωρίου του *Πανδέκτη* 50.14.3 διαφοροποιείται πλήρως από εκείνη την οποία προτείνει η έκδοση των *Mommsen–Krueger*. Και τούτο διότι το χωρίο περί της δυσχερέστερης διεκδικήσεως «έρμηνευτικῶν», όταν πρόκειται για τις προαναφερθείσες ειδικές συμφωνίες μεσιτείας, «απομονώνεται» καδώς τίθεται στο τέλος της διατάξεως²⁹, ενώ αντιδέτως στην επίσημη εκδοχή του κειμένου τίθεται πριν από τη γενική μνεία της λειτουργίας γραφείων προξενητών για το σύνολο της μεσιτικής

28. «εἰ δὲ καὶ συνεφώνησε (εννοείται: λαβεῖν ἀμοιβήν), μὴ ύπερ τὴν εἰκοστὴν μοῖραν τῆς προικὸς καὶ τῆς πρὸ γάμου δωρεᾶς ἐπιζητεῖν. ἐὰν ή προῖξ ἄχρι διακοσίων λιτρῶν ἔστι χρυσίου. Ἐλαττον δὲ εἰ βούλεται λαβεῖν, ἐπιτρέπει αὐτῷ».

29. Βλ. σημ. 2 στη σ. 908 της εκδόσεως του *Πανδέκτη Mommsen–Krueger*: «*Mosc. ordinat et emendat: De proxenetico quamquam est sordidum, solent praesides cognoscere: est enim proxenetarum genus, qui emptionibus venditionibus, commerciis, contractibus licitis utiles non adeo improbabili more se exhibent; sic tamen ut et in his modis debeat et quantitatis... officinae*».

δραστηριότητας. Στο τελευταίο λοιπόν εδάφιο του χωρίου D.50.14.3, αναφέρεται ότι το συνήδως απαιτούμενο «έρμηνευτικόν» του προξενητικού συμφώνου, δηλαδή, σύμφωνα με την άποψη η οποία υποστηρίχθηκε παραπάνω, η ειδική συμφωνία καταβολής συγκεκριμένης προξενητικής αμοιβής είναι δυσχερέστερο να απαιτηθεί σε μεσιτείες που αποσκοπούν στην επίτευξη ενός συμφώνου συμφιλιώσεως ή στην προώθηση κάποιου σε δημόσιο αξίωμα, όπως λ.χ. το αξίωμα της παρεδρείας, ή ακόμα σε μεσιτείες για σύναψη συνοικεσίων. Πρόκειται σαφώς για περιπτώσεις μεσιτείας οι οποίες διακρίνονται έναντι των υπολοίπων λόγω της προϋπάρχουσας σχέσεως αμοιβαίας εμπιστοσύνης, ή φιλίας, ή καδήκοντος ή ευγνωμοσύνης μεταξύ του προξενητή και του ετέρου συμβαλλομένου, σχέση η οποία και δικαιολογεί στις περιπτώσεις αυτές την παροχή ανάλογων διαμεσολαβητικών υπηρεσιών. Η φύση δε αυτή της προσφερόμενης υπηρεσίας είναι εκείνη η οποία την καδιστά περισσότερο «φιλική εκδούλευση» παρά εκμισθούμενη, εξαρτημένη και κατευδυνόμενη εργασία. Κατά συνέπεια οι προσφερόμενες διαμεσολαβήσεις σε συμφιλιώσεις, παρεδρείες, συνοικέσια κ.ό.κ. προσιδιάζουν μάλλον προς τις καλούμενες, κατά την ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα, «έλευθεριες» υπηρεσίες ή τέχνες παρά προς τις «βάναυσες», οι οποίες συνιστούν διάδεση εργατικών δυνάμεων έναντι συγκεκριμένου χρηματικού ανταλλάγματος (*merces*)³⁰. Στη δεύτερη αυτή περίπτωση, των βαναύσων δηλαδή εργασιών, και ακριβώς λόγω της φύσεώς τους ως υλικών-χειρωνακτικών και εξαρτημένων εργασιών, εύλογο είναι να υποδέσει κανείς ότι το χρηματικό αντάλλαγμα ήταν ευχερές, ή τουλάχιστον ευχερέστερο να προσδιορισθεί και συνεπώς να διεκδικηθεί. Αντιδέτως, η δεώρηση της μεσιτικής υπηρεσίας, τουλάχιστον στις προαναφερδείσες ειδικές περιπτώσεις μεσιτείας, ως φιλικής εκδούλευσης η οποία παρέχεται στα πλαίσια μιας, φαινομενικά τουλάχιστον, ισότιμης σχέσης δεν επέτρεπε την εξομοίωση της προξενητικής αμοιβής με μισδό. Συνεπώς καδιστούσε περισσότερο δυσχερή ή έστω δυσχερέστερη τη δέσπιση διερμηνευτικών ρητρών περί αμοιβής στα συγκεκριμένα σύμφωνα μεσιτείας. Για την πληρέστερη όμως υποστήριξη της εκδοχής αυτής χρήσιμα είναι και όσα πρόκειται να εκτεθούν αμέσως στη συνέχεια.

Όπως προκύπτει από τη διάταξη D.50.14.1 και την αντίστοιχή της στα

30. Σχετικά με τα κριτήρια της διακρίσεως μεταξύ «έλευθερίας» και «βαναύσου» υπηρεσίας, όπως ειδικότερα αυτά προκύπτουν με βάση τις πηγές της αρχαιοελληνικής γραμματείας βλ. ενδεικτικώς Γ. Σ. Σιμωνέτου, *Περί των διακριτικών ορίων μεταξύ εντολής και μισθώσεως υπηρεσιών ή έργου κατά το ισχύον δίκαιον (Ρωμαϊκόν Δίκαιον και Τοπικοί Κώδικες)* και από νομοδετικής απόψεως. Αδήναι 1937, 53 (= Σιμωνέτου, *Περί των διακριτικών ορίων μεταξύ εντολής και μισθώσεως υπηρεσιών ή έργου*). A. Bernard, *La rémunération des professions libérales*, 1935, 8 σημ.4 (= *Rémunération*).

Βασιλικά (B.54.15.1), η διεκδίκηση της αμοιβής για μεσιτεία σε αγοραπωλησίες, δανειακές συμβάσεις, εμπορικές πράξεις και λοιπές μη αντιβαίνουσες στο δίκαιο και στα χρηστά ήδη συμβάσεις εδεωρείτο απολύτως σύννομη. Άλλωστε, όπως προαναφέρθηκε, με την ελληνόγλωσση αυτοκρατορική διάταξη του *Iουστινιανού Κώδικα* 5.1.6 pr., η οποία προφανώς είχε αποδεχθεί την ισχύουσα κατά τη μετακλασσική περίοδο συναλλακτική πρακτική, είχαν ορισθεί οι ανώτατες δεμιτές ποσοστώσεις της μεσιτικής αμοιβής σε συνάρτηση με το ύψος της προίκας και της πρόγαμης δωρεάς³¹. Μάλιστα, σε περίπτωση υπέρβασης των ανωτέρω δεμιτών προξενητικών αμοιβών, προβλέπονταν σε βάρος αμφότερων των συναλλασσομένων χρηματικά επιτίμια, ενώ επιπλέον ο προξενητής υποχρεούνταν σε επιστροφή της καταβληθείσας προξενητικής αμοιβής ανεξάρτητα από το είδος της³². Τέλος με την ίδια διάταξη, και ανεξάρτητα από το ύψος της προίκας, καθορίσθηκε το ανώτατο επιτρεπτό ποσό της προξενητικής αμοιβής στα 10 λίτρα χρυσού, ακόμα και αν επρόκειτο περί «τελείας» προίκας ή πρόγαμης δωρεάς³³.

Τα προαναφερόντα ωστόσο νομικά κείμενα, από τα οποία υιοθετείται, έστω και υπό όρους, η εκδοχή ότι η μεσιτική αμοιβή είναι απολύτως σύννομη, φαίνονται να έρχονται σε πλήρη αντίδεση με τη ρήση του Ulrianus, όπως αυτή διατυπώνεται στη διάταξη του *Πανδέκτη* 50.14.3³⁴. Σύμφωνα με τον επιφανή ρωμαίο νομομαδή της κλασσικής περιόδου η διεκδίκηση μεσιτικής αμοιβής είναι «ρυπαρή» (*sordidum*).

Με δεδομένη την αναγκαιότητα της προσφοράς μεσιτικών υπηρεσιών για την ανάπτυξη του εμπορίου και των συναλλαγών, αλλά και τη συνήδη άσκηση της μεσιτικής δραστηριότητας από πρόσωπα που έχαιραν γενικότερης

31. «εἰ δὲ συνεφώνησε. μὴ ὑπὲρ τὴν εἰκοστὴν μοῖραν τῆς προικὸς καὶ τῆς πρόγαμιαίας δωρεᾶς ἐπιζητεῖν. ἐὰν ἡ προῖξ ἄχρι διακοσίων λιτρῶν ἔστι χρυσίου».

32. Στο σημείο μάλιστα αυτό πληροφορούμεδα ότι η αμοιβή ήταν δυνατόν να συνισταται, όχι μόνον σε χρήματα, αλλά και σε ακίνητα ή ζώα ή άλλους είδους ισοδύναμες παροχές με οικονομική αξία, όπως λ.χ. η απόκτηση κάποιας χρεωστικής ομολογίας.

33. «Εἰ δὲ καὶ ὀσησδήποτε ποσότητός ἐστιν ἡ προῖξ. περαιτέρω τῶν δέκα λιτρῶν τοῦ χρυσίου οὐκ ἐπιτρέπει τῷ προξενητῇ λαμβάνειν. οὐδὲ εἰ τελεία ἐστὶν ἡ προῖξ ἢ ἡ πρὸ γάμου δωρεά».

34. =B.54.15.3: «Εἰ καὶ ρύπαρόν ἐστι τὸ λαμβάνειν προξενητικά...». Παρόμοια αποδοκιμασία εκφράζει ο νομοδέτης και στην προαναφερθείσα ελληνόγλωσση αυτοκρατορική διάταξη του *Iουστινιανού Κώδικα* 5.1.6 pr. προκειμένου περὶ εισπράξεως μεσιτικών αμοιβών από όσους διαμεσολαβούν σε σύμφωνα γάμου. Συγκεκριμένα αναφέρεται: «Ἡ διάταξις βούλεται τὸν προξενοῦντα γάμον μάλιστα μὲν μηδὲν λαμβάνειν. εἰ δὲ ὅλως ἀνέχεται λαβεῖν. εἰ μὲν μηδὲν συνεφώνησε περὶ τούτου. μηδὲν ὅλως λαμβάνειν». Βλ. επίσης B.54.15.4. Ἀρμ. 4.3.12. Πρβλ. και τη διάταξη D.50.14.3 όπου η μεσιτεία για σύναψη γάμου συγκαταλέγεται στις μεσιτείες εκείνες επί των οποίων είναι δυσχερέστερο, ακριβώς λόγω της εμπιστευτικής τους φύσεως ή του εγγενούς στοιχείου της παροχής φιλικής εκδούλευσης, να απαιτηθεί το λεγόμενο «έρμηνευτικόν».

εκτιμήσεως, —όταν βεβαίως οι προσφερόμενες υπηρεσίες δεν εδεωρούνταν αντικείμενες προς το δίκαιο και τα χρηστά ήδη,— η μνεία στα ιουστινιάνεια νομοδετικά κείμενα ενός τόσο απαξιωτικού χαρακτηρισμού για τη διεκδίκηση των μεσιτικών αμοιβών στο σύνολό τους, δηλαδή αδιακρίτως της φύσεως του επιχειρούμενου συναλλάγματος, δημιουργεί εύλογες απορίες. Η άποψη ότι παρόμοιοι χαρακτηρισμοί προέκυψαν από μια πιθανή ταύτιση της έννοιας του προξενητοῦ με εκείνη του προαγωγοῦ³⁵, —με βάση το επιχείρημα ότι ένα μεγάλο ποσοστό των διαμεσολαβήσεων για σύναψη γάμου υπέκρυπτε ουσιαστικά, κατ' επάγγελμα ή έστω προς ευκαιριακή κερδοσκοπία, πράξεις παρακίνησης άλλων σε ασέλγεια ή υπόδαλψη ή παρακίνηση σε πορνεία,— δεν επιρρωνύεται από τις συναφείς γραμματειακές και νομικές πηγές της ρωμαιοβυζαντινής περιόδου. Και τούτο διότι από τα κείμενα αυτά προκύπτει ότι ο όρος προξενητής (*proxeneta*) δεν χρησιμοποιείται ως συνώνυμος του προαγωγού. Έτοι, στις μεν λατινικές πηγές, η έννοια του προαγωγού αποδίδεται αποκλειστικά με τον όρο *Ieno*, στις δε ιουστινιάνειες και βυζαντινές νομικές πηγές, με τους όρους «προαγωγός», «μαστρωπός», ή «πορνοβοσκός»³⁶. Άλλωστε ο απαξιωτικός χαρακτηρισμός του Ulpianus στη διάταξη του Πανδέκτη 50.14.3 αναφέρεται στο σύνολο της μεσιτικής δραστηριότητας και όχι μεμονωμένα στις ειδικές περιπτώσεις μεσιτειών προς σύναψη γάμου.

35. Η άσκηση της προαγωγείας επέφερε στιμία στον δράστη. Πρβλ. *D.* 3.2.4.2–3.

36. Plautus, *Curculio*, 5, 2, στ. 616–621· Του Ιδίου, ὥ.π., 3.1, στ. 459–460· Του Ιδίου, ὥ.π., 4, 2, στ. 509–518· *C.Th.4.6.3* (Κων/νος, 336)· *C.J.I.4.12* (Θεοδόσιος - Βαλεντινιανός, 428)· *C.J.4.7.5* (Διοκλητιανός - Μαξιμιανός, 290)· *C.J.* 9.9.9 (Αλέξανδρος Σεβήρος, 224)· *C.J.II.41.6* (Θεοδόσιος - Βαλεντινιανός, 428)· *C.J.II.41.7* (Λέων Α', 457–467)· *D.* 3.2.4.2 (Ulpianus)· *Νεαρά* (*Iust.*) 14 (535)· *Ecloga Aucta* 17.31· *B.24.2.14*· *B.60.37.4*. Πρβλ. Du Cange, *Glossarium ad Scriptores Mediae et Infimae Graecitatis duos in tomos Digestum*, I, Lugduni 1688 (Paris 1943), s.v. προαγωγός, 1232· Th. Mommsen, *Le droit pénale romain* (μετ. J. Duquesne), II, Paris 1907, 416 σημ. 2· B. Sinogowitz, *Studien zum Strafrecht der Eclogue*. *Πραγματεία της Ακαδημίας Αθηνών* 21 (1956), 89–90· Ev. Patlagean, «Sur la limitation de la fécondité dans la haute époque byzantine», *Annales, Histoire, Sciences Sociales* 24 (1969), 1360· Daube, «The lex Julia concerning adultery», *Irish Jurist* 8 (1972), 373 επ.· J. M. Carrié, «Les distributions alimentaires dans les cités de l'empire romain tardif», *Mélanges de l'École Française de Rome* 87 (1975), 1001· F. Gonfroy, «Homosexualité et idéologie esclavagiste chez Cicéron», *Dialogues d'histoire ancienne* 4 (1978), 219–265· Σπ. Τρωιάνου, *O «Ποινάλιος» του Εκλογαδίου*, *Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte* 6 (1980), 96· Thomas Van, «Parricidium», *Mélanges de l'École Française de Rome* 93 (1981), 672 σημ. 94· M. Morabito, «Droit romain et réalités sociales de la sexualité servile», *Dialogues d'histoire ancienne* 12 (1986), 374, 377· Y. Rivière, «Les quadruplatores: la répression du jeu, de l'usure et de quelques autres délits sous la République romaine», *Mélanges de l'École Française de Rome*, 109 (1997), 600–601 σημ. 57, 603· A. Chastagnol, «L'impôt des proxénètes», [Atti dell'Accademia Romanistica Constantiniiana, IX Convegno Internazionale (2–5 Oct.1989)], Napoli 1993, 430 επ.

Πλέον βάσιμα ερείσματα διαδέτει ενδεχομένως η εκδοχή ότι ο χαρακτηρισμός περί ρυπαρότητας της διεκδικήσεως μεσιτικής αμοιβής αναφέρεται σε όλες τις προξενητικές αμοιβές, αδιακρίτως της φύσεως της παρεχόμενης κατά περίπτωση εργασίας, λόγω της συνήδους δόλιας εξαπατήσεως των πελατών, της μεροληψίας κατά την παροχή συμφιλιωτικών υπηρεσιών ή γενικότερα της παραβιάσεως της καλής πίστεως από τους προξενητές κατά την άσκηση των καθηκόντων τους³⁷. Ενδεχομένως επικρατούσε και η τάση να διεκδικούνται υπέρογκες αμοιβές, δυσανάλογες με τις υπηρεσίες που παρείχαν οι προξενητές για τη διεκπεραίωση συγκεκριμένης υποδέσεως³⁸, συμπεριφορές οι οποίες συνετέλεσαν και στη διαμόρφωση της πρακτικής να απαιτείται η συνομολόγηση διερμηνευτικών ρητρών για την πληρέστερη διασφάλιση των συναλλασσομένων. Είναι ίσως αυτός ο λόγος για τον οποίο, στο ίδιο χωρίο του *Πανδέκτη* όπου αναφέρεται η «ρυπαρότητα» της μεσιτικής αμοιβής, ο Ulpianus σπεύδει να μνημονεύσει ευδύς αμέσως το ζήτημα της αναλογίας της αμοιβής προς τη φύση και την αξία του συγκεκριμένου συναλλάγματος για την επίτευξη του οποίου προσφέρθηκε η διαμεσολαβητική υπηρεσία.

Πέραν όμως όλων αυτών, μία άλλη εκδοχή η οποία δα μπορούσε εξίσου να υποστηριχθεί ως πιδανή είναι ότι ο Ulpianus, –νομομαδής γνωστός για την επιλεκτική προσαρμογή ελληνικών φιλοσοφικών δογμάτων στο δίκαιο³⁹ – εκφράζει στο προκείμενο ζήτημα την περιφρόνηση που επιδείκνυε γενικότερα ο αρχαίος κόσμος προς την εκμίσθωση των πνευματικών εργασιών ή γενικότερα των εργασιών οι οποίες αποτελούν προϊόν της ελευθέρας βουλήσεως ενός ατόμου και αποτελούν, ως εκ τούτου, αβίαστη εκδήλωση της προσωπικότητάς του. Η εκμίσθωση των υπηρεσιών αυτών, των καλουμένων «έλευθερίων» (*artes liberales* ή *ingenuae*,

37. Κατά τον Monceaux (*Les proxénies grecques*, 34, 112), η αντικειμενική κρίση των προξένων–συμφιλιωτών ετίθετο συχνά υπό αμφισβήτηση. Για τον λόγο αυτό στο επιγραφικό υλικό αναφέρεται συχνότατα η προβολή λόγων εξαίρεσης των προξένων οι οποίοι εκπροσωπούσαν τα συμφέροντα μιας πόλεως ή η πρόβλεψη ποινικών ρητρών για την περίπτωση όπου ο πρόξενος δα παραβιάσει τη fides κατά την άσκηση των καθηκόντων του.

38. Πρβλ. και D.50.14.3 όπου ο Ulpianus τονίζει τη σημασία της «μικράς» (*ministerium qualequale*) εργασίας την οποία είχε προσφέρει ο μεσίτης για τον προσδιορισμό του μέτρου της προξενητικής αμοιβής.

39. Βλ. ενδεικτικώς P. Frezza, «La cultura di Ulpiano», *SDHJ* 34 (1968), 366 επ.; J. Modrzejewski, «Ulpian et la nature des aimaux», [Accademia Nazionale dei Lincei, I], Roma 1976, 177 επ.; T. Honoré, *Ulpian*, Oxford 1982, 31 σημ. 231–233; D. Nörr, «Jurisperitos sacerdos», [Xenon, *Festchrift für P. Jepos*, I], Athen-Freiburg-Köln 1973, 568; Λ. Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, «Ελληνικές ιατρικές–φιλοσοφικές επιδράσεις αναφερόμενες στην πώληση κατά το ρωμαιούχαντινό δίκαιο», *EKEIΕΔ* 38 (2004), 49 επ.

studia liberalia), δεωρήδηκε, τόσο από έλληνες όσο και από λατίνους ρήτορες και φιλοσόφους, ότι δεν συνάδει με την αξιοπρέπεια του ελεύθερου πολίτη, καδώς οι εν λόγω υπηρεσίες, λόγω της ιδιαίτερης φύσεως και σπουδαιότητας του παρεχόμενου αγαδού (φιλοσοφία, εκπαίδευση, ιατρικές, νομικές υπηρεσίες κ.λπ.) ήσαν ανεκτίμητης αξίας⁴⁰. Η ευρύτερη αυτή κατηγορία των «έλευθερίων» υπηρεσίων⁴¹ δεν αποκλείεται να συμπεριελάμβανε και ορισμένες μορφές μεσιτικής δραστηριότητας, κατ' εξοχήν δε εκείνες οι οποίες, κατά την ελληνική αρχαιότητα, παρέχονταν στα πλαίσια του προξενικού δεσμού και, επομένως, διέδεταν δημόσιο και τιμητικό χαρακτήρα. Και τούτο διότι η απονομή τιμών, η δημοτικότητα και η ισχύς που αντλούσαν οι πρόξενοι από την άσκηση αυτών των έργων, αλλά και τα καδαρώς οικονομικά ή φορολογικά οφέλη που συνεπάγονταν οι εν λόγω υπηρεσίες⁴², δεν εξομοιώνονταν, από ηδική και φιλοσοφική άποψη, με μισδό υπό την έννοια του πορισμού των μέσων διαβίωσης από εκμισθούμενη εργασία.

Αν υιοθετηδεί η εκδοχή αυτή, μπορεί πλέον να γίνει κατανοητό για ποιόν λόγο η διεκδίκηση ερμηνευτικών σε προξενητικές αμοιβές δεωρείται δυσχερέστερη σε σύμφωνα μεσιτείας που διακρίνονται για τον φιλικό ή εμπιστευτικό τους χαρακτήρα. Η προξενητική αμοιβή εκλαμβάνεται εν προκειμένω περισσότερο ως ένα είδος *honorarium* ή *salarium*, παρά ως μισδός⁴³. Άλλωστε, υπό την πίεση των οικονομικών και κοινωνικών συ-

40. Πρobl. Ἀριστ., *Πολ.*, 3.4.1277a /3.5.1278a· Του Ιδίου, *Pητ.*, 1.9.1367a· Cic., *De off.* I, 42, 150–151· Sen., *De benef.*, 3.22· Του Ιδίου, ό.π., 6.15.

41. Οι μορφές των «έλευθερίων» υπηρεσιών, κατά τρόπο ενδεικτικό και όχι εξαντλητικό, απαριθμούνται και εξετάζονται στον Τίτλο 50.13 του *Πανδέκτη*.

42. Πέραν της απονομής τιμών (επαίνου, στεφάνου, δείπνου στο Πρυτανείο), πληδώρα προνομίων μπορούσε να χορηγηθεί στους προξένους εκείνους οι οποίοι είχαν επάξια εκπροσωπήσει τα συμφέροντα της πόλεως τους. Μεταξύ αυτών απαριθμούνται η ατέλεια, το δικαίωμα εισαγωγής–εξαγωγής παντός είδους εμπορευμάτων, ο ελλιμενισμός ακόμα και σε περιόδους πολέμου, το δικαίωμα εγγραφής στις τάξεις των πολιτών υπό την προϋπόθεση της καταβολής κάποιου φόρου (*εἰσφορᾶς*), το δικαίωμα κατοχής γης και οικίας (*εγκτησίς*), η ασυλία, οι δωρεές, η πρόσοδος πρὸς τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον κ.ά. (Monceaux, *Les proxénies grecques*, 34, 98 επ., 113 επ.).

43. Ως γνωστόν το *honorarium* εμφανίζεται άλλοτε ως τιμητική αναγνώριση μιας υπηρεσίας η οποία έχει ήδη προσφερθεί (*ἀντίδωρον*), και άλλοτε ως ανταμοιβή των καταβληθέντων κόπων ή παροχή των μέσων διαβίωσης προς ένα φίλο, υπό την έννοια της αναγνώρισης κοινωνικής υποχρεώσεως προς αυτόν. Ως εκ τούτου δεν αποστέρει την παρεχόμενη ελευθερία υπηρεσία από τα χαρακτηριστικά της γνωρίσματα, τη *liberalitas* και το *beneficium* (Bernard, *Réminiscence*, 43) Περί των διαφόρων δεωριών που έχουν διατυπωθεί σχετικά με τα κριτήρια της διακρίσεως μισθού–τιμητικού αντιδώρου βλ. Σιμωνέτου, *Περί των διακριτικών ορίων μεταξύ εντολῆς και μισθώσεως υπηρεσιών* ή έργου, σ. 36 επ. Για τη διάκριση *honorarium–salarium* κατά τη βυζαντινή περίοδο βλ. στον Ίδιο, ό.π., 46 σημ. 36.

δηκών, η καταβολή του *honorarium* είχε αναγνωρισθεί ως δεμιτή επί των λεγομένων «έλευθερίων» εργασιών⁴⁴. Ανεξάρτητα δε από το ζήτημα εάν τελικώς, κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, οι υπηρεσίες αυτές υπήχθησαν στη νομική μορφή της εντολής⁴⁵, γεγονός παραμένει ότι έτυχαν ιδιαίτερης δικονομικής μεταχειρίσεως⁴⁶. Έτσι, όπως μας πληροφορεί η διάταξη D.50.13.1 (=B.54.14.1), με αυτοκρατορικά *rescripta* κατέστη δυνατή η δικαστική επιδίωξη των αμοιβών, οι οποίες είχαν ενδεχομένως προσυμφωνηθεί σε περιπτώσεις αμειβόμενων ελευθερίων υπηρεσιών, μέσω της διαδικασίας της έκτακτης διάγνωσης της συγκεκριμένης διαφοράς (*extraordinaria cognitio*)⁴⁷. Η έκτακτη διάγνωση του ζητήματος της νομιμότητας της διεκδικήσεως προξενητικής αμοιβής κρίνεται στις περιπτώσεις αυτές απολύ-

44. D.50.13.1· D.11.6.1 (*agrimensor*).

45. Τη συνοπτική παρουσίαση των απόψεων που έχουν εκφρασθεί βλ. στον Σιμωνέτο, *Περί των διακριτικών ορίων μεταξύ εντολής και μισδώσεως υπηρεσιών ή έργου*, 58 επ. Σύμφωνα με τις απόψεις του A. Bernard (*Rémunération*, κυρίως ΙΙ8 επ.) η ιδιότητα του υποκειμένου που προσφέρει τη σχετική εργασία είναι καδοριστική για τον προσδιορισμό της νομικής της μορφής. Δηλαδή, εάν τα ελευθέρια επαγγέλματα ασκούνταν από δούλους ή απελεύθερους, η αμοιβή αποτελούσε μίσθωμα και συνεπώς οι παρεχόμενες από τα πρόσωπα αυτά υπηρεσίες υπάγονταν στη νομική μορφή της μισδώσεως υπηρεσιών. Εάν πάλι οι υπηρεσίες παρέχονταν από ελεύθερους τα σχετικά σύμφωνα δεωρούνταν σύμφωνα κείμενα εκτός της κυρίως νομικής σφαιράς.

46. Η διεκδίκηση του *honorarium* γίνεται με την *cognitio extraordinaria* και όχι με την άσκηση της αγωγής της εντολής (D.17.1.56=B.14.1.56). Για την αιτιολογία αυτής της ιδιαίτερης δικονομικής μεταχειρίσεως βλ. αναλυτικά Σιμωνέτου, *Περί των διακριτικών ορίων μεταξύ εντολής και μισδώσεως υπηρεσιών ή έργου*, 51.

47. Ήδη από την κλασσική περίοδο και υπό την πίεση της συναλλακτικής πρακτικής ανάλογη δικονομική μεταχείριση επιφυλάχθηκε και για ορισμένες ειδικές περιπτώσεις εντολής, στις οποίες είχε προηγηθεί μια αφηρημένη υπόσχεση αμοιβής του εντολοδόχου (*incerta pollicitatio*), όπως λ.χ. η περίπτωση του *procurator* δίκης η προβλεπόμενη στη διάταξη του *Πανδέκτη* 17.1.7. Στην περίπτωση αυτή, κατά την άποψη την οποία υποστηρίζει στο ανωτέρω χωρίο o Papinianus, ο πληρεξούσιος μπορεί να διεκδικήσει, κατά τη διαδικασία της έκτακτης διαγνώσεως, αμοιβή από τον εντολέα εάν διαγνωσθεί ότι πράγματι στη συγκεκριμένη περίπτωση ο κύριος δέλησε να ανταμείψει τις υπηρεσίες του εντολοδόχου. Κι αυτό διότι πρέπει να διαφυλαχθεί η πίστη (*fides*) των συμφωνηθέντων, δηλαδή να τηρηθεί η υπόσχεση του εντολέως περί αμοιβής της υπηρεσίας που προσφέρει ο εντολοδόχος. Για το ζήτημα βλ. αναλυτικότερα F. Dumont, «La gratuité du mandat en droit romain», [St. Arangio-Ruiz, II], Napoli 1952, 313–314 (=La gratuité du mandat). Ανάλογη είναι και η περίπτωση της κατ' εντολήν αγοράς, εκπαίδευσεως και μεταπλήσσεως δούλου από τεχνίτη–εντολοδόχο, η οποία αναφέρεται από τον Paulus στη διάταξη του *Πανδέκτη* 17.1.26.8. Κατ' εξαίρεση από τα γενικώς ισχύοντα επί εντολής, εάν ο εντολοδόχος πωλήσει στη συνέχεια τον αγορασμέντα και εκπαίδευμέντα δούλο, ο μεν εντολεύς μπορεί με την αγωγή της εντολής να διεκδικήσει το τίμημα της πωλήσεως, ο δε εντολοδόχος μπορεί να διεκδικήσει από τον εντολέα μισδό για τη διδασκαλία καδώς και την τροφή του δούλου, εκτός εάν είχε ειδικώς συμφωνηθεί να διδάξει χαριστικώς.

τως απαραίτητη καδώς, όπως ακριβώς αυτή καδ' εαυτή η χρηματική αποτίμηση της ελευθέριας υπηρεσίας, έτσι και η δικαστική επιδίωξη της αμοιβής αυτής με κάποια αγωγή του αστικού ή πραιτωρικού δικαίου εδεωρείτο ατιμωτική λόγω της φύσεως της προσφερδείσας υπηρεσίας ως ελευθέριας ή, έστω, ως συγγενούς προς ελευθέρια⁴⁸. Το σκεπτικό το οποίο υποκρύπτει η νομική αυτή αντιμετώπιση της διεκδίκησης αμοιβής για «έλευθεριες» υπηρεσίες αποκαλύπτει ο Ulrianus, σαφώς επηρεασμένος από στωϊκές φιλοσοφικές αντιλήψεις, στις περιπτώσεις διδασκαλίας η οποία παρέχεται από φιλοσόφους και καθηγητές του αστικού δικαίου. Όπως προκύπτει από τα χωρία 50.13.1.4 και 50.13.1.5 του Πανδέκτη, η δικαστική διεκδίκηση των αμοιβών αυτών δεν εδεωρείτο «ευπρεπής» («*quaedam enim tametsi honeste accipientur, in honeste tamen petuntur*», δηλαδή οι αμοιβές αυτές «ἄν καὶ εὐπρεπῶς δίδονται, δὲν ἀπαιτοῦνται εὐπρεπῶς»)⁴⁹. Είναι προφανές ότι η διεκδίκηση αμοιβής, η εξαργύρωση δηλαδή της διδαχής φιλοσοφικών δεωριών ή της νομικής επιστήμης, εκλαμβάνεται ως υποβίβασμός των πνευματικών αυτών δραστηριοτήτων. Και τούτο διότι, κατ' αυτόν τον τρόπο, δεωρείται ότι εκπίπτουν από το επίπεδο της φιλικής εκδούλευσης, η οποία φέρει έκδηλο τον τιμητικό και χαριστικό της χαρακτήρα, στο επίπεδο της μισθωτής και εξηρτημένης εργασίας, η οποία αποτελεί εν πολλοίς συνώνυμο της υπαγωγής σε κατάσταση δουλείας⁵⁰. Προφανής είναι συνεπώς η αναλογία η οποία υφίσταται μεταξύ των χωρίων αυτών και των χωρίων του Πανδέκτη 50.13.1.5 και 50.14.3 στα οποία δηλώνεται η ρυπαρότητα της διεκδικήσεως μεσιτικής αμοιβής· όπως ακριβώς η διεκδίκηση αμοιβής ή αποζημιώσεως στις περιπτώσεις παροχής των ανωτέρω «έλευθεριών» υπηρεσιών δεν είναι ευπρεπής, έτσι και η διεκδίκηση μεσιτικής αμοιβής είναι ανέντιμη, ρυπαρή. Παρά ταύτα, όπως ακριβώς συνέβη στις περιπτώσεις διεκδικήσεως αμοιβών για την άσκηση ενός ευρέος φάσματος ελευθερίων ή «οιονεί» ελευθερίων δραστηριοτήτων⁵¹, έτσι και στις περιπτώσεις της διεκδικήσεως προξενητικών αμοιβών, οι διαφορές οι σχετιζόμενες με την είσπραξη και τον προσδιορισμό του ύψους της

48. Πρбл. Bernard, *Rémunération*, 29.

49. B.54.14.1.5 («*εἰσὶ γάρ τινα εὐπρεπῶς διδόμενα, οὐκ εὐπρεπῶς δὲ ἀπαιτούμενα*»).

50. Cic., *De off.*, 1.41. Πρбл. και Sen., *De benef.*, 2.17· 3.22.1 (όπου και αναφορά στον Χρύσιππο)· 6.14.3. Βλ. ενδεικτικώς F. M. Robertis, *I rapporti di lavoro nel diritto romano*, Milano 1946, 128 επ.

51. Βλ. D.50.13.1 pr., 1, 2, 6, 8, 10, 14 [διδάσκαλοι ελευθερίων σπουδών (ρήτορες, γραμματικοί, γεωμέτρες), διδάσκαλοι φιλολογικών σχολών, δικηγόροι, ιατροί, μαίες, αλλά και βιβλιογράφοι, ταχυγράφοι, λογισμογράφοι, γραμματοφύλακες, ακόλουθοι, τροφοί].

μεσιτικής αμοιβής υπήχθησαν στη διαδικασία της έκτακτης διάγνωσης. Είναι πιδανόν ότι ποικίλοι οικονομικοί και ιστορικοί λόγοι, όπως λ.χ. η μετάβαση σε ένα πλέον προηγμένο σύστημα οικονομικής οργάνωσης όπου η άσκηση ποικίλων «ευγενών» δραστηριοτήτων γίνεται κατ' επάγγελμα από απελεύθερους ή μέλη της τάξεως των ιππέων έναντι σαφούς χρηματικού ανταλλάγματος, συνέβαλαν στη συρρίκνωση του πρώην αριστοκρατικού ιδεώδους της ελευθερίας, ως μη αμειβόμενης δραστηριότητας, και στην υιοδέτηση πλέον ελαστικών προτύπων σχετικά με την χρηματική αποτίμηση της ελευθερίας ή οιονεί ελευθερίας δραστηριότητας.

Από τα προεκτεδέντα συνάγεται ότι η μεσιτεία, τουλάχιστον από την άποψη της δικονομικής αντιμετωπίσεώς της, διακρίνεται από τα λοιπά παρεμφερή συναινετικά σύμφωνα, όπως η εντολή, η μίσδωση ή ακόμα και η διοίκηση αλλοτρίων, τα οποία ήσαν αγώγιμα με αγωγές του αστικού δικαίου (αγωγή της εντολής ή της μισδώσεως). Όπως έχει ήδη εκτεδεί, η νομική ιδιομορφία που παρουσιάζει η μεσιτεία, αφενός μεν έναντι του συμφώνου της εντολής⁵², αφετέρου δε έναντι του συμφώνου της μισδώσεως έργου ή υπηρεσιών, προκύπτει με σαφήνεια από το χωρίο του Πανδέκτη 50.14.2. Σε αυτό ο Ulpianus αρνείται την χορήγηση της αγωγής της εντολής στην ειδική περίπτωση της χαριστικώς⁵³ προσφερόμενης διαμεσο-

52. Όπου η διαμεσολάβηση ενεργείται για λογαριασμό του εντολέως ή τρίτου προσώπου ή του εντολέως και τρίτου προσώπου άνευ αμοιβής ή έναντι τιμητικής αποζημιώσεως για τα αναγκαία έξοδα ή για τυχόν ζημία η οποία προέκυψε κατά την εκτέλεση της εντολής. Πρβλ. Cic., *De off.*, I.42.150· Gai (*Inst.*) 3.162· D.17.1.36.1· D.17.1.1.4· D.17.1.6 pr.: B.14.1.6. Είναι επομένως σαφές ότι η υπόσχεση της αμοιβής (*merces*), του λεγομένου προξενητικοῦ, για την παροχή μεσιτικών εξυπηρετήσεων, δεν συνάδει με τον πρωταρχικά χαριστικό χαρακτήρα της εντολής. Το γεγονός ότι ο Ulpianus δεν μνημονεύει στο συγκεκριμένο χωρίο και τη διοίκηση αλλοτρίων, η οποία επίσης παρουσιάζει ιδιαίτερη ομοιότητα με τη μεσιτεία, οφείλεται πιδανόν στο γεγονός ότι, ήδη κατά τον 2ο αι., ορισμένες μορφές της διοικήσεως αλλοτρίων, όπως πιδανότατα η *procuratio omnium bonorum* και η *procuratio ad litem*, είχαν αφομοιωθεί από το σύμφωνο της εντολής. Εύλογη συνέπεια τούτου ήταν ότι, στα τέλη πλέον της κλασσικής και κατά την ιουστινιάνεια περίοδο, τόσο ο *procurator omnium bonorum*, όσο και ο *procurator unius rei* και ο *procurator ad litem*, εξομοιώνονται με τον κοινό *mandatarius* καθώς αναγνωρίζεται η άσκηση κατ' αυτών της *actio mandati* στη δέση της *actio negotiorum gestio*. Για το ζήτημα βλ. ενδεικτικώς R. Monier, *Manuel élémentaire de droit romain*, Paris 1970, II, 181–182 (= *Manuel élémentaire*). Για μια πλέον σφαιρική διαπραγμάτευση του δέματος βλ. A. Watson (*Contract of Mandate in Roman Law*, Oxford 1961, 36–60 (= *Contract of Mandate*)).

53. Το ότι πρόκειται περί διαμεσολαβήσεως παρεχομένης χωρίς χρηματικό αντιστάθμισμα, ή πιδανόν έναντι αντιδώρου, προκύπτει, εξ αντιδιαστολής, από το αμέσως επόμενο εδάφιο όπου μνημονεύεται η περίπτωση της εκμισδούμενης διαμεσολάβησης.

λαβήσεως για τη σύναψη δανειακής συμβάσεως⁵⁴. Επιπλέον όμως, ακόμα και εάν πρόκειται για περίπτωση άσκησης μεσιτείας έναντι μισδού, το σχετικό σύμφωνο δεν καδίσταται αγώγιμο ούτε με την αγωγή της μισδώσεως. Δυνατή είναι εν προκειμένω μόνον η χορήγηση της αγωγής του δόλου⁵⁵, εάν ο προξενητής παραβίασε την εμπιστοσύνη του πελάτη του μετερχόμενος πανουργία και απάτη, δηλαδή προέβη σε παραμόρφωση της αλήδειας με επίγνωση ότι δα προκαλέσει ζημία στον έτερο συναλλασσόμενο (*dolus malus*). Όμως, αυτή καδ' εαυτή η χορήγηση της αγωγής του δόλου στα σύμφωνα μεσιτείας, καταδεικνύει ότι η μεσιτεία δεν εντασσόταν στην ευρύτερη κατηγορία των συμφώνων καλής πίστεως όπου ο δόλος εδιώκετο με την πολιτική αγωγή του σχετικού συμφώνου καλής πίστεως⁵⁶. Επιπλέον η ευδύνη του αναμιχδέντος σε υποδέσεις τρίτου η οποία προέκυπτε σε περιπτώσεις συμφώνων καλής πίστεως, όπως στο σύμφωνο της εντολής⁵⁷ ή της μισδώσεως⁵⁸, ή ακόμα στην περίπτωση της «ώσανεί ἀπὸ συναλλάγμα-

54. Η περίπτωση αυτή, όπως ο ίδιος αναφέρει, ήταν συνήδης στη συναλλακτική πρακτική.

55. Η ποινική και ατιμωτική αγωγή του δόλου (*actio de dolo*), ήταν επιβοηθητικό (*subsidiaria*) ένδικο βοήθημα το οποίο παρείχετο από τον πραίτορα, κατόπιν εξετάσεως των πραγματικών δεδομένων της συγκεκριμένης επίδικης υποδέσεως (C.J.2.20.2·B.10.3.42), ακριβώς στις περιπτώσεις εκείνες όπου το σύμφωνο δεν είχε εξοπλισθεί με άλλη αγωγή του αστικού δικαίου [D.4.3.1, 1 (=B.10.3.1)· D.50.17.47· C.J.10.20.2 (=B.10.3.42)· B.2.3.47· B.10.3.1.7]. Από την περίοδο δε του Κων/νου και μετά [C.J.2.20.8 (Κων/νος. 319 μ.Χ.)· B.10.3.48], μετά την πάροδο της διετίας εντός της οποίας ήταν δυνατή η έγερση της αγωγής αυτής, εχορηγείτο μια αγωγή εκ του γεγονότος (*in factum*) εάν διεγιγνώσκετο αδικαιολόγητος πλουτισμός του μετελδόντος τον δόλο (B.10.3.28· B.60.9.1 σχ.12). Επιπλέον, με βάση την αρχή του αδικαιολογήτου πλουτισμού, ο ποινικός χαρακτήρας της αγωγής αμβλύνθηκε σταδιακά με συνέπεια να χορηγείται και κατά των κληρονόμων του δολίως ενεργήσαντος (C.J.4.3.28· B.10.3.28).

56. Πρбл Cic., *De off.*, 4.14.61· Του Ιδίου, ό.π., 3.17.70. Τα *judicium bonaे fidei* τιμωρούν εξ ορισμού τον δόλο με την αγωγή της οικείας συμβάσεως διότι ο δόλος αποτελεί το ακριβώς αντίδετο της καλής πίστεως. Για τον λόγο αυτό υποστηρίχθηκε ότι είναι αυτοδικαίως άκυρες συμβάσεις καλής πίστεως οι οποίες υποκινήθηκαν από δόλο και απάτη, ήδη από την κατάρτιση της συμβάσεως. Πρбл D.50.17.152.3· D.17.1.8, 10· D.17.1.10 pr.· Π. Καλλιγά, *Σύστημα Ρωμαϊκού Δικαίου, Ενοχικόν Δίκαιον*, III, Αδήναι 1930, 105–107.

57. Το καδήκον και η φιλία (*officio atque amicitia*) συνιστούν τη δικαιολογητική βάση του συμφώνου της εντολής το οποίο, ως εκ τούτου, αποτελεί *judicium bonaе fidei* (D.17.1.1.4, Paulus). Για τον λόγο αυτό, η καταδίκη με βάση την αγωγή περί εντολής επέφερε ατιμία στον καταδικασθέντα, αδιακρίτως εντολέα ή εντολοδόχο. Πρбл. D.3.2.1 και 6.5. Βλ. επίσης Monier, *Manuel élémentaire*, II, 183.

58. Πρбл. Cic., *De off.*, 3.17.70 όπου η αναγνώριση της μισδώσεως έργου, πράγματος ή υπηρεσιών ως συμφώνου καλής πίστεως ανάγεται τουλάχιστον στην εποχή του Quintus Mucius Scaevola.

τος» (*quasi ex contractu*)⁵⁹ ενοχής της διοικήσεως αλλοτρίων⁶⁰, προβλέπεται, κατά την ιουστινιάνεια πλέον περίοδο, σαφώς ευρύτερη από εκείνη του απλού διαμεσολαβητή⁶¹. Ειδικότερα, στην μεν περίπτωση της εντολής, ο εντολοδόχος, ο οποίος ενδεχομένως, κατά την κλασσική περίοδο, ευδυνόταν έναντι του εντολέως μόνον για δόλο⁶², ευδύνεται πλέον ακόμα και για την ελαφριά αμέλεια (*culpa levis in abstracto*)⁶³. Επίσης, στην περίπτωση της διοικήσεως αλλοτρίων, ο διαχειριστής ο οποίος

59. Λόγω της ελλείψεως του στοιχείου της συναινέσεως. Πρβλ. *D.44.7.5.1·B.52.1.5*.

60. Ας σημειωθεί ότι ακόμα και η περίπτωση της διοικήσεως αλλοτρίων από τον καλούμενο *falsus (voluntarius) procurator*, ο οποίος διαχειριζόταν αυτοβούλως, δηλαδή χωρίς να έχει προηγηδεί ειδική εντολή του *dominus*, κατά το διάστημα της απουσίας του τελευταίου, μεμονωμένες υποδέσεις του, επιχειρηματικής ή άλλης φύσεως, εξοπλίσδηκε, ήδη από την κλασσική περίοδο (πρβλ. *Cic., Top.* 10.42/17.66), με την παροχή αστικής αγωγής καλής πίστεως καθώς και πραιτωρικής αγωγής *in factum (actio negotiorum gestio directa)* κατά του *procurator*. Για το ξήτημα βλ. *Huvelin, DAGR, VII.1, s.v. Negotiorum gestio*, 48· *G. Le Bras, L'évolution générale du procureur en droit privé romain des origines au IIe siècle*, Paris 1922 (=L'évolution générale du procureur).

61. Πρβλ. *Gai (Inst.) I.200*.

62. Πρβλ. *D.17.1.10.1·W. W. Buckland, A Text-Book of Roman Law from Augustus to Justinian*, Cambridge 1932, 516. Την άποψη ότι ο εντολοδόχος ευδυνόταν αρχικά μόνον για δόλο υπεστήριξαν οι *L. Mitteis (Römisches Privatrecht bis auf die zeit Diokletians, I. Grundbegriffe und Lehre von den Juristischen Personen*, Leipzig 1908, 325–326). *F. Schulz (Classical Roman Law*, Oxford 1951, 556) και *V. Arangio-Ruiz (Il mandato in diritto romano: corso di lezioni svolto nell' Università di Roma anno 1948-1949*, Napoli 1949, 188–196) με βάση κυρίως το επιχείρημα ότι, αφενός μεν το σύμφωνο της εντολής διακρίνεται για τον χαριστικό του χαρακτήρα, αφετέρου δε ότι η καταδίκη με βάση την *actio mandati* επιφέρει *infamia*. Την επιχειρηματολογία αυτή αποκρούει ο *A. Watson (Contract of Mandate*, 195 επ.) υποστηρίζοντας, μεταξύ άλλων, ότι ο χαρακτήρας του *mandatum* δεν είναι αμιγώς χαριστικός ενώ εξάλλου, όπως προκύπτει εξ αντιδιαστολής κυρίως από τα χωρία του Πανδέκτη 17.2.52.2.3 και 17.2.52.4 τα οποία αναφέρονται στην επίσης ατιμωτική *actio pro socio*, καθώς επίσης και από τα μνημονευόμενα περί της ευδύνης του εντολοδόχου στο χωρίο *Cic., Pro Roscio Amerino*, 38–39.111–113, η ατιμία, ως νομικό επακόλουθο της παραβιάσεως ενός συναινετικού συμφώνου, δεν σημαίνει αυτονόητα ότι η απορρέουσα δικαιοπρακτική ευδύνη περιορίζεται μόνον στον δόλο. Η συγχώνευση η οποία επέρχεται, ήδη από την κλασσική περίοδο, μεταξύ του συμφώνου της διοικήσεως αλλοτρίων –όπου ο διοικητής ευδύνεται και για την *culpa*– και του συμφώνου της εντολής, ενισχύει, κατά την άποψη του συγγραφέως, την εκδοχή αυτή.

63. *C.J.4.35.13* (Διοκλητιανός–Μαξιμιανός, 294)· *D.17.1.10.1·D.17.1.8.10·D.50.17.23·B.2.3.23*: «”Εσδ’ ὅτε δόλος μόνος ἐν τοῖς συναλλάγμασιν ἐπιζητεῖται, ὡς ἐπὶ τῆς παρακαταδήκης καὶ τοῦ κατὰ παράκλησιν ἐσδ’ ὅτε καὶ δόλος καὶ φαδυμία, ὡς ἐπὶ τῆς ἐντολῆς καὶ τοῦ εἰς χρῆσιν διδομένου, πράσεως, ἐνεχύρου, μισθώσεως, ἐκμισθώσεως, προικὸς δόσεως καὶ τῆς ἐπιτροπῆς καὶ διοικήσεως ἀλλοτρίων· ἐν τούτοις δὲ καὶ ἐπιμέλεια....».

ενήργησε εν αγνοίᾳ του απόντος κυρίου, ευδύνεται, σε περίπτωση ασκήσεως της αστικής αγωγής, όχι μόνον για τον δόλο αλλά και για τα τυχόν εξ αμελείας λάθη της διαχειρίσεως, ενίστε δε (κατά την άποψη που υποστηρίζει ο Πρόκουλος) και για τα τυχηρά⁶⁴. Αντιδέτως προς τα ανωτέρω το άτυπο σύμφωνο της μεσιτείας καδίσταται αγώγιμο μόνο στην περίπτωση της δόλιας εξαπάτησης του πελάτη από τον προξενητή, και μάλιστα αδιακρίτως εάν οι μεσιτικές υπηρεσίες προσφέρονταν χαριστικώς ἡ επ' αμοιβή.

Το νομικό όμως σκεπτικό το οποίο υποκρύπτει η χορήγηση της αγωγής του δόλου σε περιπτώσεις συμφώνων ανεπίδεκτων μισθώσεως, αποκαλύπτει ένα σχόλιο του Αγιοδεοδωρίτη (σχ. 14) στη διάταξη των *Βασιλικῶν* 60.9.1 (=D.11.6.1 pr.)⁶⁵. Από το εκτεταμένο αυτό σχόλιο προκύπτει ότι η δικαιοπρακτική ευδύνη σε σύμφωνα ανεπίδεκτα μισθώσεως, όπως για παράδειγμα στο σύμφωνο της μετρήσεως αγρού, περιορίζεται μόνον στον δόλο. Κι αυτό διότι το όφελος από την εκτέλεση του συμφώνου εισπράττεται, αποκλειστικά και μόνον, από εκείνον που προσέλαβε τον παρέχοντα την υπηρεσία και όχι από τον προσφέροντα. Τούτο δε ισχύει ακόμα και εάν ο προσληφθείς έλαβε τελικώς κάποια ανταμοιβή ως εκδήλωση της ευγνωμοσύνης του προσφέροντος, το λεγόμενο ἀντίδωρον ἡ ἀντιμισδία. Άλλα και σε αυτήν ακόμα την περίπτωση η καταβολή του αντιδώρου δεν αποτελεί «μίσθωμα» εφόσον η καταβολή της αμοιβής αυτής δεν επιβάλλεται από τη φύση ἡ την αναγκαιότητα του συναλλάγματος, αλλά αποκλειστικά και μόνο από τη βούληση εκείνου που προσφέρει το αντίδωρο.

64. D.3.5.10· D.50.17.23· C.J.4.35.4· C.J.4.35.9· C.J.4.35.21· C.J.4.35.11· C.J.4.35.13. Πρβλ. και Monier, *Manuel élémentaire*, II, 210. Την άποψη ότι η ευδύνη του διοικητή αλλοτρίων υποδέσεων διευρύνθηκε κατά τη διοκλητιάνεια περίοδο, ώστε να συμπεριλάβει και την *culpa*, υποστήριξαν οι L. Mitteis (*Römisches Privatrecht*, ὥ.π., 327 σημ. 41), F. Schulz (*History of Roman Legal Science*, Oxford 1946, 313–314) και V. Arangio-Ruiz (*Il mandato*, ὥ.π., 191–192). Διαφοροποιημένες απόψεις εξέφρασε στο προκείμενο ζήτημα ο A. Watson (*Contract of Mandate*, 202 επ.) υποστηρίζοντας την εκδοχή ότι, με εξαίρεση τις ακραίες περιπτώσεις εντολής (*procuratio omnio bonorum, fideiussio*), ο βαδμός της δικαιοπρακτικής ευδύνης προσδιορίζοταν σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση ανάλογα με τα συμφέροντα των συμβαλλομένων μερών, τους δεσμούς καθήκοντος και φιλίας, το είδος της συμφωνίας κ.λπ. Τούτο αποτέλεσε εύλογη συνέπεια της ρήτρας *ex fide bona* που καδόριζε, όχι μόνον την έκταση της ζημίας, αλλά και το μέτρο της απαιτούμενης σε κάθε περίπτωση δικαιοπρακτικής ευδύνης.

65. «Τὸ γοῦν ἐνταῦδα οὕτω δοδέν. ὡς εἴπομεν. τῷ μετρητῇ οὐκ ἔστι μισθὸς ἥγουν μίσθωμα. ἀλλ' ἀντίδωρον. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἔστι μισθωσις τὸ ἐνταῦδα γινόμενον. οὐδὲ μέσην ἐπιμέλειαν ἀπαιτοῦμεν. ἀλλὰ δόλον μόνον. ὡς δεμ. 6'. διότι ἡ ὀφέλεια μόνη ἔστι τοῦ προσλαβομένου τὸν μετρητήν. οὐ μὴν καὶ τοῦ μετρητοῦ. Καν γὰρ ἐξ ἀποτελέσματος. φησί. καὶ αὐτὸς ὀφεληθεὶς λαμβάνει ἀντίδωρον. ὡς δεμ. 6'. ἀλλὰ τοῦτο οὔτε φύσεως ἦν ἡ τῆς ἀνάγκης τοῦ συναλλάγματος. ἀλλὰ τῆς ἐμῆς προαιρέσεως».

Οι λόγοι για τους οποίους η μεσιτεία δεν ήταν δυνατόν να υπαχθεί στη νομική μορφή της εντολής, παρά την φαινομενική συγγένεια των δύο συμφώνων στις περιπτώσεις της άνευ αμοιβής ή έναντι αντιδώρου παροχής διαμεσολαβητικών υπηρεσιών, εκτίθενται συνοπτικά στο χωρίο του *Πανδέκτη* 50.14.2. Ως παράδειγμα μεσιτικής δραστηριότητας αναφέρεται εδώ η διαμεσολάβηση για την κατάρτιση δανειακού συμφώνου, μια πολλή συνηδισμένη περίπτωση μεσιτείας, όπως αναφέρει ο ίδιος ο *Ulpianus*. Σύμφωνα λοιπόν με το ανωτέρω χωρίο η μεσιτεία δεν πρέπει να συγχέεται με την εντολή διότι ο προξενητής δανείου ο οποίος προσφέρει δωρεάν (ή έστω έναντι αντιδώρου) τις υπηρεσίες του⁶⁶, ακόμα και όταν εκδειάζει το δάνειο, δεν ενεργεί στα πλαίσια κάποιας προκαδορισθείσας αποστολής, σύμφωνα με όσα γενικώς ισχύουν επί της εντολής⁶⁷. Απλώς υποδεικνύει, προτείνει τη σύναψη του συγκεκριμένου δανείου, το οποίο προφανώς δεωρεί επωφελές για τον πελάτη του. Επιπρόσδετα, όπως προκύπτει από τις διατάξεις των *Eisηγήσεων* του Γαϊου⁶⁸ και του *Πανδέκτη*⁶⁹, η απλή υπόδειξη ευκαιρίας από κάποιον τρίτο για τη σύναψη δανείου προς το συμφέρον του δανειστή, ακόμα και όταν αυτή εμφανίζεται υπό τη μορφή της εντολής προς τον δανειστή, δεν υπάγεται στη νομική μορφή της εντολής. Συνεπώς δεν χορηγείται η αγωγή περί εντολής, ακόμη και αν το πρόσωπο που υποδείχθηκε από τον διαμεσολαβητή ως δανειολήπτης είναι εντελώς αφερέγγυο⁷⁰. Κι αυτό ισχύει διότι το σύμφωνο της εντολής συνομολογείται, είτε προς το συμφέρον του ίδιου του εντολέως, είτε προς το συμφέρον τρίτου προσώπου, είτε και προς το συμφέρον και των δύο από κοινού, είτε προς το συμφέρον του εντολοδόχου και του εντολέως, είτε προς το συμφέρον του εντολοδόχου και τρίτου προσώπου, ποτέ όμως αποκλειστικά προς το συμφέρον του εντολοδόχου⁷¹. Συνεπώς στις περιπτώσεις αυτές πρόκειται περί συμβουλής (*consilium*) και όχι εντολής, η δε συμβουλή, όπως τονίζει η διάταξη των *Ιουστινιανειων Eisηγήσεων* 3.26.6, δεν παράγει ενοχή: «*quis nemō ex consilio «mandat*

66. Το ότι η αναφερόμενη περίπτωση αποτελεί παράδειγμα μεσιτείας, η οποία προσφέρεται άνευ αμοιβής, προκύπτει από την πρόταση η οποία ακολουθεί αμέσως στη συνέχεια και στην οποία η αμειβόμενη μεσιτεία διακρίνεται από το σύμφωνο της μισθώσεως.

67. Πρβλ. G. Le Bras, *L'évolution générale du procurateur*, 102–105.

68. *Gai (Inst.)* 3.155–156 (= *Inst.(Iust.)* 3.26 pr. και 6).

69. *D.17.1.2* pr. και 6· *D.17.1.6.5*.

70. Το ίδιο ισχύει, όπως αναφέρει αμέσως στη συνέχεια το χωρίο των *Eisηγήσεων* του Γαϊου 3.156, και στην περίπτωση εκείνη κατά την οποία κάποιος είχε ενδαρρύνει ένα πρόσωπο να προβεί σε αγορά πράγματος, η δε αγορά απέβη τελικώς ασύμφορη για τον αγοραστή.

71. Πρβλ. και *B.14.1.6.5–6· Μεγάλη Σύνοψις Βασιλικῶν* E. 26.4 εδ. γ'.

*ti» obligatur, etiamsi non expedit ei cui dabitur, cum liberum cuique sit apud se explorare, an expedit consilium. itaque si otiosam pecuniam domi te habentem hortatus fuerit aliquis, ut rem aliquam emeres vel eam credas, quamvis non expedit tibi eam emisse vel credidisse, non tamen tibi mandati tenetur»⁷². Τα αυτά επαναλαμβάνονται και στο σχετικό σχόλιο (σχ.6) στη διάταξη των Βασιλικῶν 14.1.2 όπου αναφέρεται ότι: «Ἐλευθέρα γὰρ ἐκάστῳ δίδοται παρρησία καθ' ἑαυτὸν ἔξετάσαι καὶ λογίσασθαι, εἰ ἔστιν ἐπωφελὴς ἡ συμβουλή. Ο τοίνυν πράξας καὶ βλαβεὶς ἑαυτόν, ἀλλὰ μὴ τὸν συμβουλεύσαντα μεμφέσδω»⁷³. Από τα συγκεκριμένα χωρία καδίσταται εμφανές ότι με την εδώ υποστηριζόμενη άποψη του Γαῖου συντάσσεται και ο Ulrianus όταν, στο χωρίο του Πανδέκτη 50.14.2, υποστηρίζει απερίφραστα ότι η υπόδειξη ευκαιρίας για σύναψη δανείου δεν παράγει ενοχή, παρά μόνον εάν ο διαμεσολαβητής ενήργησε υποκινούμενος από δόλο και πανουργία. Επιπλέον, στο χωρίο του Πανδέκτη 50.17.47 (=B.2.3.47) ο ίδιος νομομαδής, κατά αξιωματικό πλέον τρόπο, υπό τη μορφή ενός *regula juris*, όπως άλλωστε προσιδιάζει στον συγκεκριμένο Τίτλο του Πανδέκτη, διατείνεται ότι: «Consilii non fraudulent nullus obligatio est: ceterum si dolus et callidas intercessit, de dolo actio completit»⁷⁴. Τέλος, ταυτόσημο είναι και το σχετικό σχόλιο του Ανωνύμου (σχ. 5) στη διάταξη των Βασιλικῶν 14.1.2: «Εἰ δὲ κατὰ δόλον συνεβούλευσα, ἐνέχομαι, ώς βιβ. δ', τιτ. γ', διγ. δ'»⁷⁵.*

Πλέον όμως δυσερμήνευτη είναι η αναφερόμενη στο χωρίο 50.14.2 του Πανδέκτη διάκριση της αμειβόμενης μεσιτείας από το σύμφωνο της μισθώσεως υπηρεσιών δεδομένου ότι οι υπηρεσίες που παρέχονται και στις δύο περιπτώσεις προσφέρονται έναντι χρηματικού ανταλλάγματος ανεξάρτητα από την επίτευξη του επιδυμητού αποτελέσματος. Το εδώ εξεταζόμενο χωρίο του Πανδέκτη δεν προσφέρει καμμία απολύτως πλη-

72. «διότι οὐδεὶς ἔνεκα συμβουλῆς ἐνέχεται ἐξ ἐντολῆς, καὶ ἂν μὴ ὠφελῇ ἐκεῖνον, εἰς ὃν δίδεται, διότι εἶνε ἐλεύθερον εἰς ἕκαστον νὰ ἐρευνήσῃ καθ' ἑαυτόν, ἂν ὠφελῇ ἡ συμβουλή· ὅδεν ἐὰν ἔχοντός σου οἴκοι νεκρὰ χρήματα παρεκίνησέ τις ν' ἀγοράσῃς πρᾶγμά τι ἢ νὰ δανείσῃς ἐκεῖνα, καίτοι δέν σε ὠφελεῖ ὅτι ἡγόρασας ἐκεῖνο ἢ ὅτι ἐδάνεισας, ὅμως δὲν ἐνέχεται ἀπέναντί σου ἐξ ἐντολῆς» (μετ. Η. Λιακοπούλου). Βλ. όμως και την αντίδετη γνώμη του Sabinus επί του συγκεκριμένου δέματος, όπως αυτή μνημονεύεται στη συνέχεια του αυτού χωρίου.

73. Πρβλ. και B.14.1.2.6: «Χάριν δὲ σοῦ μόνου ἐντέλλομαι, ἵνα μᾶλλον ἀγοράσῃς ἥπερ δανείσης ἢ τουναντίον· ὅπερ οὐκ ἔστιν ἐντολή, ἀλλὰ συμβουλὴ ἀνένοχος..»

74. Δηλαδή «Ἄδολος συμβουλὴ δὲν ἐνοχοποιεῖ· ἄλλως ἐὰν δόλος καὶ πανουργία ἐμεσολάβησεν, ἢ τοῦ δόλου ἀγωγὴ ἀρμόζει» (μετ. Η. Λιακοπούλου).

75. Πρβλ. και το σχετικό σχόλιο (σχ. 8) στη διάταξη των Βασιλικῶν 14.1.2: «Σημείωσαι, ὅτι οὐδεὶς κατέχεται τῇ μανδάτῃ, ἀπὸ συμβουλῆς εἰ ἐνέχεται... ἐπείτοιγε ἔστιν ὅτε καὶ ἀπὸ συμβουλῆς, κατέχεται τις ἔτεραις ἀγωγαῖς...».

ροφορία για τους λόγους για τους οποίους, τουλάχιστον κατά την κλασική περίοδο του ρωμαϊκού δικαίου, το σύμφωνο της μεσιτείας εδεωρείτο ανεπίδεκτο μισθώσεως, παρά το γεγονός ότι ιδιαίτερη τάξη επαγγελματιών ασκούσε τη σχετική δραστηριότητα, κατ' επάγγελμα, στις πόλεις της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας⁷⁶. Παρά ταύτα η αυστηρή διάκριση μεταξύ μεσιτείας και μισθώσεως υπηρεσιών, όπως προκύπτει από το ανωτέρω χωρίο, παρέμεινε σε ισχύ στο ρωμαιοβυζαντινό δίκαιο. Η εξήγηση της νομικής αυτής αντιμετώπισης της μεσιτείας δύναται πιθανότατα να αναζητηθεί στη δεώρηση ότι η χορηγούμενη αντιμισθία, ακόμα και όταν υπάρχει προγενέστερη ή μεταγενέστερη συμφωνία περί της καταβολής της, δεν αποτελεί μίσθωμα καθώς χορηγείται, όχι προς αποζημίωση των υπηρεσιών που έχει προσφέρει ο μεσίτης, αλλά ένεκα της καταρτίσεως της συμβάσεως η οποία τελικώς επιτεύχθηκε χάρις στη μεσολάβησή του⁷⁷. Επιπλέον στην εδραίωση της αντιλήψεως αυτής είναι πιθανόν ότι συνέβαλε η, ήδη από την κατάρτιση της συμβάσεως, έλλειψη επακριβούς προσδιορισμού ενός συγκεκριμένου ποσού της προξενητικής αμοιβής ή αποζημίωσεως ή ενός τακτικού χρονικού διαστήματος, εντός του οποίου δα πρέπει να καταβληθεί αμοιβή για την παροχή συγκεκριμένων διαμεσολαβητικών υπηρεσιών, στοιχεία που απαραιτήτως έπρεπε να συντρέχουν επί της *locatio conductio operarum*⁷⁸. Άλλωστε, αυτή ακριβώς η

76. Βλ. ανωτέρω σ. 71.

77. Η τεκμηρίωση αυτή απαντάται στη νομολογία των ευρωπαϊκών δικαστηρίων κατά τους νεότερους χρόνους, όπου το ζήτημα της καταρτίσεως της συμβάσεως χάρις στη μεσολάβηση του μεσίτη αποτελεί ζήτημα πραγματικό εξαρτώμενο από τις κατ' ιδίαν περιστάσεις. Πρβλ. σχετικές αποφάσεις του Εφ. Βαυαρίας της 15/6/1898, Εφ. Αδ. 672/1904 εις I. Δ. Ζέπου, Βασιλικά, τ. 5, Αδήναι 1912, σ. 175, σημ. 5, σ. 176 σημ. 1. Για το ζήτημα βλ. και πιο κάτω σ. 92.

78. Πρβλ. Gai (*Inst.*) 3.142–143: «*Locatio autem et conductio similibus regulis constituitur; nisi enim merces certa statuta sit, non videtur locatio et conductio contrahi. Unde si alieno arbitrio merces permissa sit, velut quanti Titius aestimaverit, quaeritu, an locatio et conductio contrahatur. qua de causas si fulloni polienda curandave, sarcinatori sacerienda vestimenta dederim nulla statim mercede constituta, postea tantum daturus, quanti inter nos conuenerit. quaeritur, an locatio et conductio contrahatur*». *Inst.(Iust.)* 3.26,12: «... διότι συνομολογηθέντος μισθοῦ ἄρχεται νὰ εἶνε μίσθωσις καὶ ἐκμίσθωσις· ἵνα δὲ γενικῶς εἴπομεν, καδ' ἄς περιπτώσεις ἄνευ μισθοῦ ἀναληφθείσης ὑπηρεσία συνάπτεται ἡ τῆς ἐντολῆς ἢ τῆς παρακαταδήκης δικαιοπραξία, κατὰ τὰς περιπτώσεις ταύτας, ἐὰν μεσολαβῇ μισθός, μίσθωσις καὶ ἐκμίσθωσις δεωρεῖται ότι συνάπτεται· καὶ διὰ τοῦτο, ἐὰν εἰς γναφέα ἔδωκας ἐνδύματα πρὸς βαφὴν καὶ διόρδωσιν, εἴτε εἰς παλαιοράφον πρὸς ραφὴν χωρὶς νὰ συνομολογηθῇ, ἢ δοδῆ ὑπόσχεσις μισθοῦ τινος, ἀρμόζει ἡ τῆς ἐντολῆς ἀγωγή» (μετ. Η. Λιακοπούλου). Πάντως, κατά την περίοδο του Cato, η αμοιβή δεν ήταν απαραίτητο να ήταν πλήρως καδορισμένη· αρκούσε να είχε συμπεριληφθεί στη σύμβαση ένας τρόπος υπολογισμού της. Για το ζήτημα βλ. A. Watson, *The Law of*

ασάφεια σχετικά με τη δυνατότητα επακριβούς αποτιμήσεως της εργασίας του προξενητή δικαιολογούσαν και τη σύνταξη των «έρμηνευτικῶν» των αναφερόμενων στο χωρίο του *Πανδέκτη* 50.14.3.

Από όσα ήδη έχουν εκτεθεί, μπορούμε πλέον να συνάγουμε τα ακόλουθα συμπεράσματα:

Η μεσιτεία απετέλεσε συναινετικό σύμφωνο σαφώς αναγνωρισμένο από το ρωμαιοβυζαντινό δίκαιο, παρά τις επιφυλάξεις που διατυπώνει ο νομομαδής της κλασσικής περιόδου Ulrianus σχετικά με την «ευπρέπεια» της διεκδικήσεως μεσιτικής αμοιβής. Η δέση του συναφούς με τις προξενητικές αμοιβές Τίτλου του *Πανδέκτη* (50.14) ακριβώς μετά τον Τίτλο 50.13 στον οποίο, κατά τρόπο ενδεικτικό, απαριθμούνται οι ελευθέριες εργασίες, δεωρούμε ότι δεικνύει, ως ένα σημείο τουλάχιστον, την αναγνωριζόμενη από το ιουστινιάνειο δίκαιο συνάφεια ορισμένων από τις πλέον αρχαϊκές μορφές της μεσιτείας, –στις οποίες κυριαρχεί το στοιχείο της παροχής εκδούλευσης από καδήκον ή φιλία ή ευγνωμοσύνη, – με τα *studia liberalia*, τις ελευθέριες εργασίες, οι οποίες ακριβώς επειδή δεωρούνταν ανεκτίμητης αξίας ανταμείβονταν, αλλά δεν εκμισθώνονταν. Επιπρόσδετα, με έμμεσο μεν, αλλά απολύτως σαφή τρόπο, διευκρινίζεται ότι η μεσιτεία, παρά τη φαινομενική νομική συγγένεια που παρουσιάζει με συναινετικά σύμφωνα καλής πίστεως (εντολή, μίσθωση), δεν είναι αγώγιμη με τις προβλεπόμενες για τα σύμφωνα αυτά αγωγές. Η διεκδίκηση της μεσιτικής αμοιβής γίνεται κατά τη διαδικασία της *cognitio extra ordinem*, με την έκτακτη δηλαδή επέμβαση του κατόχου της δικαιοδοτικής εξουσίας, ένα επιπλέον στοιχείο το οποίο καταδεικνύει ότι το σύμφωνο της μεσιτείας αντιμετωπίζεται ως σύμφωνο μη υπαγόμενο στην κυρίως νομική σφαίρα. Εξάλλου, η ευδύνη του προξενητή έναντι του πελάτη του, σε αντίδεση με τα ισχύοντα επί των συμφώνων της εντολής και μισθώσεως υπηρεσιών, περιορίζεται μόνον στον λεγόμενο «κακό» δόλο. Παρατηρούμε ότι η ιδιαίτερη αυτή δικονομική μεταχείριση της μεσιτείας συνάδει πλήρως με τη δεώρηση της μεσιτικής αμοιβής ως «ρυπαρούς» (*sordidum*). Και τούτο διότι ο απαξιωτικός αυτός χαρακτηρισμός υποδηλώνει με σαφήνεια τις πεποιδήσεις του αρχαίου κόσμου ότι οι υπηρεσίες που παρέχονταν στο πλαίσιο της άσκησης μεσιτείας προσιδιάζουν μάλλον προς τις «έλευθέριες», παρά προς τις εκμισθούμενες «βάναυσες» υπηρεσίες⁷⁹. Οι αντιλήψεις αυτές, σαφώς επηρεασμένες από ελλη-

Obligations in the Later Roman Republic, Oxford 1965, 103–104 με βάση την ανάλυση του χωρίου Cato, *De agricult.*, 14.

79. Είτε λόγω της πρωπικής καταστάσεως εκείνου ο οποίος παρέχει τις διαμεσολαβητικές εργασίες (ελεύθερος πολίτης, απελευθέρος), είτε λόγω αυτής καδ' εαυτής της φύσεως των εργασιών ως μη χειρωνακτικών ή εμπιστευτικών–φιλικών υπηρεσιών.

νικά φιλοσοφικά δόγματα, συνέβαλαν ενδεχομένως στη διαμόρφωση ενός ιδιαίτερου τρόπου δικαστικής επιδίωξης των μεσιτικών αμοιβών, ο οποίος αντιστοιχεί με εκείνον της διεκδικήσεως των αμοιβών των προερχομένων από την άσκηση ελευθερίων υπηρεσιών.

Κατά τη βυζαντινή περίοδο, η αναγωγή της συμπτώσεως της βουλής εως των συμβαλλομένων μερών σε δεμελιώδες στοιχείο όλων των ενοχικών συμφώνων και η εξατομίκευση των ενοχών σύμφωνα με τον *consensus* (*συναίνεσις, conventio*) της ενοχικής δέσμευσης⁸⁰, σε συνδυασμό και με το γεγονός ότι η διαδικασία της *cognitio extraordinaria* είχε περιπέσει σταδιακά σε αχρησία⁸¹, εγείρουν εκ νέου το ερώτημα εάν η επ' αμοιβή παρεχόμενη μεσιτεία συνέχισε να αντιμετωπίζεται ως σύμφωνο κείμενο εκτός της κυρίως νομικής σφαίρας ή εντάχθηκε στην ευρύτερη κατηγορία των «*καλὴ τῇ πίστει συναλλαγμάτων*» (*judicia bona fidei*) του τύπου *facio ut des* ή *do ut facias*. Και τούτο διότι, όπως μπορεί κανείς να υποδέσει, ο σταδιακός πλήρης εκχρηματισμός των προσφερόμενων διαμεσολαβητικών υπηρεσιών επέφερε, και εύλογα, την ενδυνάμωση του στοιχείου της αμοιβαιότητας και αλληλεξαρτήσεως των παροχών και επί των συμφώνων αυτών, τουλάχιστον στις περιπτώσεις εκείνες όπου το επιδιωκόμενο σύμφωνο είχε τελικώς καταρτισθεί χάρις στη μεσολάβηση του προξενητή⁸².

Ωστόσο, στο ιουστινιάνειο *Corpus Juris Civilis* δεν υπάρχουν αναφορές σχετικά με τον εξοπλισμό του συμφώνου της μεσιτείας με τα ένδικα βοηθήματα τα οποία χορηγούνταν στις περιπτώσεις των ανωνύμων συναλλαγμάτων, όπως η *condictio praescriptis verbis* ή η *condictio cau-*

80. Η μετάβαση από την αντικειμενική στην υποκειμενική ερμηνεία των δικαιοπραξιών κυριάρχησε στη διδασκαλία των ανατολικών νομικών σχολών καδώς τροφοδοτήθηκε από το φιλοσοφικής και ρητορικής προελεύσεως ελληνιστικό δόγμα της βουλήσεως. Βλ. ενδεικτικώς P. De Francisci, *Storia e dottrina dei cosiddetti contratti innominati*, II, Pavia 1916, 498 επ.; H. Coing, «Zum Einfluss der Philosophie des Aristoteles und die Entwicklung des römischen Rechts», *SZ RA* 69 (1952), 32, 55; F. Pringsheim, «Animus in Roman Law», *LQR CXCIII* (1933), 43–60; P. Collinet, *Études Historiques sur le droit de Justinien*, I, Paris 1912, 195 επ.; M. Kaser, *Das römische Privatrecht*, München 1975, §§201 IV, 261 II.Ib όπου και περαιτέρω βιβλιογραφικές αναφορές.

81. Πρβλ. Biondi, «Diritto e processo nella legislazione Giustinianea», [Conferenze per il XIV centenario delle Pandette], Milano 1931, 171 επ.

82. Σε περίπτωση εκτελέσεως της παροχής, η εκπλήρωση της αντιπαροχής από τον έτερο συμβαλλόμενο μπορούσε να διεκδικηθεί με την αγωγή των προγεγραμμένων λέξεων (*actio praescriptis verbis*, ἀγωγή εἰς τὸ διαφέρον, *id quod interest*). Η αγωγή αυτή, ως γνωστόν, υποκατέστησε τις πραιτωρικές αγωγές *in factum* ή *actio incerta civilis* σε όλα τα ενοχικά σύμφωνα που εμπεριείχαν το στοιχείο της αλληλεξαρτήσεως των παροχών. Βλ. προχείρως Monier, *Manuel élémentaire*, II, 89, 184 επ.

sa data causa non secuta. Αντιδέτως, όπως προαναφέρθηκε, ρητώς ορίζεται η εφαρμογή επ' αυτής της διαδικασίας της έκτακτης διαγνώσεως (*cognitio extraordinaria*) στοιχείο το οποίο, κατά τον Bernard, αποκλείει, εκ προοιμίου, τη δεώρηση ενός συμφώνου ως μορφής ανωνύμου συναλλάγματος⁸³. Προς την άποψη αυτή συνηγορεί και το χωρίο του Πανδέκτη 2.14.7.2 όπου ορίζεται ότι, συμφώνως με τη δεωρία του Αρίστωνος, νομομαδούς ελληνικής καταγωγής (τέλη του Ιου—αρχές του 2ου αι. μ.Χ.), επί ανωνύμων συναλλαγμάτων επί των οποίων υφίσταται αιτία, χορηγείται η αστική περί αβεβαίου αντικειμένου αγωγή (*actio civilis incerti*), δηλαδή η αγωγή των προγεγραμμένων λέξεων (*actio praescriptis verbis*)⁸⁴. Το σύμφωνο ωστόσο της μεσιτείας, όπως προκύπτει από τη διάταξη του Πανδέκτη 50.14.2, δεν ήταν εξοπλισμένο με αγωγές αστικού δικαίου αλλά ούτε και προβλεπόταν, σε περίπτωση μονομερούς εκτελέσεως του συμφώνου, η χορήγηση της πραιτωρικής αγωγής εκ του γεγονότος (*in factum*), κατ' αναλογίαν με τα ισχύοντα, ήδη από την κλασσική περίοδο⁸⁵ επί των λεγομένων «οιονεί νέων δικαιοπραξιών» (*quasi de novo negotio*)⁸⁶. Εκείνο όμως το οποίο αξίζει εν προκειμένω να ερευνηθεί είναι η ενδεχόμενη, κατά τη βυζαντινή περίοδο, δεώρηση του συμφώνου της μεσιτείας ως μορφής της μισδώσεως υπηρεσιών. Για την απάντηση στο ερώτημα αυτό χρήσιμο θα ήταν να εξετασθεί το προαναφερόμενο σχόλιο του Αγιοδεοδωρίτη στη διάταξη των Βασιλικῶν 60.9.1 (=D.9.6.1 pr.)⁸⁷. Από το

83. Σιμωνέτου, *Περί των διακριτικών ορίων μεταξύ εντολής και μισδώσεως υπηρεσιών ή έργου*, 66· Bernard, *Réminération*, 42 όπου και αναφορά στην αντίδετη άποψη του Glück (*Pandektes* (μετ. ιταλική), τ. 17, 33). Κατά τον Glück η *actio extraordinaria* ταυτίζεται πλήρως με την *actio praescriptis verbis*.

84. Κατά τον R. Monier (*Manuel élémentaire*, II, 188) η απόδοση όλων των αγωγών που διασφάλιζαν την εκτέλεση των ανωνύμων συναλλαγμάτων κατά την κλασσική περίοδο (*actio civilis in factum*, *actio civilis incerti*) με τον κοινό όρο *praescriptis verbis* αποτελεί έργο των συμπιλητών του ιουστινιάνειου Πανδέκτη.

85. Πρβλ. Dumont, *La gratuité du mandat*, σ. 311 σημ. 19 και τις εκεί αναφερόμενες πηγές.

86. Πρβλ. D.19.5.22 (Γάιος): «..ἀλλὰ μὲ τοιοῦτον πνεῦμα ἐγένετο ή δικαιοπραξία. ὥστε κατόπιν τοσοῦτον λόγω μισδοῦ νὰ δοδῆ. ὅσον μεταξὺ ἡμῶν ἡδελεν ὄρισδη, εἶνε δεκτὸν ὅτι οίονεὶ περὶ νέας δικαιοπραξίας πρέπει νὰ δίδηται ή ἐκ τοῦ γεγονότος ἀγωγή. ητοι ή διὰ προγεγραμμένων ρημάτων» (μετ. Η. Λιακοπούλου).

87. «Ἐγὼ δέ φημι ὅτι τὸν μετρητὴν εἰ μὲν ὡς ἐν συναλλάγματι μισδώσεως προσκαλέσομαι καὶ μίσθωμα συμφωνήσω τὸ ὄφειλον αὐτῷ δοδῆναι δι' ἦν μέλλει δοῦναι ὑπηρεσίαν, καὶ ἄπαν τὸ γινόμενον καὶ ὁ ἐπὶ τούτῳ σκοπὸς μίσθωσις καὶ εἴη καὶ ὄνομάζοιτο, καὶ πάνυ γε ὀκνῶ τότε, ἦ καὶ ἀδύνατον καὶ πάντη ἀκανόνιστον ἥγημαι μὴ μίσθωσιν τὸ συναλλάγμα ὄνομάζειν καὶ πᾶσι τοῖς τῆς μισδώσεως κανόσι προσέχειν καὶ ἐπ' αὐτῷ καὶ περὶ τούτου οὕτως ἔχω τε καὶ φρονῶ καὶ τῇ καδόλου μισθώσει καὶ τῇ ἐπ' αὐτῇ πολιτικῇ νομοδεσίᾳ καὶ αὐτὸς καδυπάγω τὸ δέμα».

εκτεταμένο αυτό σχόλιο προκύπτει ότι, κατά την άποψη του βυζαντινού σχολιαστή, ακόμα και ανεπίδεκτα μισθώσεως σύμφωνα, όπως λ.χ. το σύμφωνο παροχής υπηρεσιών του μετρητή αγρού, –σύμφωνο το οποίο συναριθμείτο, τουλάχιστον από τους *veteres*, στις λεγόμενες ελευθέριες υπηρεσίες⁸⁸ –, δα πρέπει να υπαχθούν στη νομική μορφή της μισθώσεως, εάν και εφόσον έχει εκφρασθεί η βούληση των συμβαλλομένων μερών για παροχή των συγκεκριμένων υπηρεσιών έναντι αμοιβής (μισθόματος) και όχι έναντι «άντιδώρου» («άντιμισθίας»). Κατά τον σχολιαστή, η βούληση των συμβαλλομένων μερών επιδρά αποφασιστικά στην τελική διαμόρφωση της φύσεως του συναλλάγματος (*natura contractus*)⁸⁹, το οποίο συνεπώς τείνει πλέον να ενταχθεί στη νομική μορφή της μίσθωσης υπηρεσιών. Παρόμοιο όμως σκεπτικό αποκαλύπτει και η δεωρούμενη ως παρέμβλημα βυζαντινού σχολιαστή⁹⁰ διάταξη του *Πανδέκτη* 19.5.5 η οποία αναφέρεται διεξοδικά στην τυπολογία των ανωνύμων συναλλαγμάτων. Ειδικότερα στο δεύτερο εδάφιο της διατάξεως υποστηρίζεται ότι στα συναλλαγμάτα του τύπου «*do ut facias*», δηλαδή «*δίδω ἵνα ποιήσῃς*», *si tale sit factum, quod locari solet, ..., pecunia data locatio erit*», δηλαδή «*έὰν ἐποιήδῃ τι, ὅπερ συνήδως ἐκμισθοῦται ..., δοδέντων τῶν χρημάτων, δέλει εἰσθαι ἐκμίσθωσις*» (μετ. Η. Λιακοπούλου)⁹¹. Στα πλαίσια λοιπόν της δεώρησης αυτής δα μπορούσε κανείς εύλογα να υποστηρίξει την άποψη ότι η παροχή μεσιτικών υπηρεσιών, όταν αυτή εκμισθωνόταν ήδη κατά τη συνομολόγηση του συμφώνου και υπό την προϋπόθεση ότι τελικώς είχαν καταβληθεί τα συμφωνηθέντα χρήματα, αποτελούσε μάλλον μορφή της μισθώσεως υπηρεσιών⁹². Η άποψη όμως αυτή έρχεται σε αντί-

88. D.11.6.1. Για το ζήτημα βλ. αναλυτικότερα Bernard, *Rémunération*, 103 επ.

89. Περί της φύσεως του συναλλάγματος ως δημιουργήματος της διδασκαλίας των προϊουστινιάνειων νομικών σχολών της Ανατολής βλ. P. De Francisci, *Συνάλλαγμα. Storia e dottrina dei cosiddetti contratti innominati*, II, Pavia 1916· G. Rotondi, «*Natura contractus*», *BIDR* 24 (1911), 113 επ.

90. Πρβλ. P. Collinet, «Le fragment 5. D.19.5», [Festschrift P. Koschaker zum 60. Geburtstag überreicht, I], Weimar 1939, 70–83.

91. Μόνον εάν δίδω πράγμα (και όχι χρήματα) για να καταρτίσεις το σύμφωνο, κι αν ακόμα το αντικείμενο του συμφώνου αποτελεί παροχή η οποία συνήδως εκμισθούται, το συνομολογούμενο σύμφωνο δεν δεωρείται εκμίσθωση αλλά συνιστά ανώνυμο συνάλλαγμα. Επομένως χορηγείται, εάν μεν δεν έχει δοθεί η αντιπαροχή, η αγωγή *id quod interest* (αγωγή των προγεγραμμένων λέξεων), σε αντίδετη δε περίπτωση η *condictio causa data causa non secuta*.

92. Πρβλ. και D.19.5.22 (Γάιος): «*Εάν σοι ἔδωκα ἐνδύματα πρὸς βαφὴν ἢ ἐπισκευὴν. ἄν μὲν σὺ δωρεὰν ἀνεδέχθης τὴν ἐργασίαν ταύτην. ὑπάρχει ἡ τῆς ἐντολῆς ἐνοχὴ. ἄν ὅμως ἐδόθη ἡ συνεφωνήδη μισθός, γίνεται δικαιοπραξία ἐκμισθώσεως καὶ μισθώσεως. ἄν ὅμως μήτε δωρεὰν ἀνέλαβες τὴν ἐργασίαν ταύτην. μήτε εὐδὺς ἐδόθη ἡ συνεφωνήδη μισθός. ἀλλὰ μὲ τοιοῦτον πνεῦμα ἐγένετο ἡ δικαιοπραξία. ὥστε κατό-*

δεση με τα υποστηριζόμενα τόσο στη διάταξη του *Πανδέκτη* 2.14.7.4⁹³, όσο και στις διατάξεις των *Ίνστιτούτων Θεοφίλου* 3.22 και 3.13.2⁹⁴, αλλά και στο σχόλιο 1 στη διάταξη των *Βασιλικῶν* 11.1.7⁹⁵. Και τούτο διότι σε όλες τις παραπάνω διατάξεις υποστηρίζεται ότι η αιτία (*causa proxima*), –ο άμεσος πρακτικός σκοπός στον οποίο αποβλέπει η δικαιοπραξία και ο οποίος συνίσταται στην εκπλήρωση των αμοιβαίων και αλληλεξαρτώμενων υποχρεώσεων των συμβαλλομένων, – δα πρέπει να υφίσταται ήδη από την κατάρτιση του συμφώνου⁹⁶. Κάτι τέτοιο όμως δεν ίσχυε επί του συμφώνου της μεσιτείας όπου η καταβολή του μισδού ή αντιδώρου αποτελούσε συνέπεια της καταρτίσεως της συμβάσεως προς την οποία απέβλεπε η διαμεσολάβηση και όχι της απλής και μόνον προσφοράς της μεσιτικής υπηρεσίας. Κατά συνέπεια το στοιχείο αυτό έρχεται να συνηγορήσει υπέρ της απόψεως ότι το σύμφωνο της μεσιτείας δεν δεωρήθηκε ποτέ ως μορφή της μισδώσεως υπηρεσιών και συνεπώς παρέμεινε διακεκριμένο ενοχικό σύμφωνο ακόμη και κατά τη διάρκεια της βυζαντινής περιόδου.

πιν τοσοῦτον λόγῳ μισδοῦ νὰ δοδῇ. ὅσον μεταξὺ ἡμῶν ἥδελεν ὄρισδῃ. εἶνε δεκτὸν ὅτι οἰονεὶ περὶ νέας δικαιοπραξίας πρέπει νὰ δίδηται ἡ ἐκ τοῦ γεγονότος ἀγωγὴ. ἢτοι ἡ διὰ προγεγραμμένων ρημάτων» (μετ. Η. Λιακοπούλου). Βλ. ομοίως *Gai (Inst.)* 3.142–143; *Inst. (Iust.)* 3.26.12. Βλ. και ανωτέρω σημ. 77.

93. *D.2.14.7.4*: «*Sed cum nulla subest causa, propter conventionem hic constat non posse constitui obligationem*». Πρβλ. και *D.2.14.7.2*: «...subsit tamen causa...»

94. *Ίνστιτούτα Θεοφίλου* 3.22: «ἐπὶ δὲ consensu τῆς ἐκάτερος ἐκατέρῳ ὑπεύδυνος γίνεται εἰς τοῦτο, ὅπερ τὸν ἔτερον τῷ ἔτερῳ ἐκ τοῦ καλλίστου καὶ τοῦ δικαίου παρέχειν ἔχρην»· ὁ.π., 3.13.2: «συνάλλαγμα δέ ἐστι δύο ἡ καὶ πλειόνων εἰς τὸ αὐτὸ σύνοδός τε καὶ συναίνεσις ἐπὶ τὸ συστήσασθαι ἐνοχὴν καὶ τὸν ἔτερον τῷ ἔτερῳ ποιῆσαι ὑπεύδυνον».

95. «... Ὄταν οὖν ἴδης, ὡς εἴπον, κονθεντίονα μὴ εύρισκουσαν ἴδικὸν ὄνομα συναλλάγματος, ἡγήσατο δὲ καὶ δόσις ἐπὶ δόσει ἡ ἐπὶ ποιήσει, ἡ ποίησις ἐπὶ ποιήσει ἡ ἐπὶ δόσει, καὶ πρὸς τούτοις εὔλογον ὑποῦσαν αἰτίαν τοῖς ἀρέσασι τὴν κονθεντίονα τῷ γενικῷ ὄνόματι συνάλλαγμα κάλεσον καὶ δὸς πολιτικὴν ἀγωγὴν τὴν πραεσκρίπτις βέρβις».

96. Για το ζήτημα βλ. ειδικότερα J. Partch, «Das Dogma des Synallagma im römischen und byzantinischen Recht», [Aus nachgelassenen und Kleineren verstreuten Schriften], Berlin 1931, 25· Ph. Meylan, «La loi 23 D.46.4 et la notion de la bilateralité du contrat du vente chez Labéon», [Studi in onore di S. Riccobono nel XL anno del suo insegnamento, IV], Palermo 1936, 363, σημ. 75· G. MacCormack, «Contractual Theory and the Innominate Contracts», *SDHJ* 51 (1985), 132 σημ. 4 όπου και περαιτέρω βιβλιογραφικές αναφορές.

SOMMAIRE

L. PAPARRIGA-ARTEMIADI, «Προξενηταί», «προξενητικά» et «έρμηνευτικά».

Médiation pour la conclusion de conventions licites pendant la période romano-byzantine.

L'exercice de courtage a été l'objet d'un contrat consensuel bien reconnu par le droit romano-byzantin, malgré les réserves émises par Ulpianus et soulignées par la disposition 50.14.3 du *Digeste* concernant la bienséance d'une demande de commission rémunérant les services d'un courtier. De plus, d'une façon indirecte mais très claire, la médiation, malgré la relation légale, –apparemment voisine– qu'elle présente avec les conventions consensuelles de bonne foi (mandat, louage de services), n'est pas conductible avec les demandes en action, prévues par celles-ci. La revendication d'une commission rémunérant les services du courtier avait été faite à travers le processus de *cognitio extra ordinem*, à savoir avec l'intervention extraordinaire du détenteur du pouvoir judiciaire. Cet élément supplémentaire, dénote que le contrat de médiation est considéré comme une convention ne faisant pas partie intégrale de la sphère légale. En outre, en dépit de l'avis soutenu par le commentateur byzantin, Agiotheodoritis, à travers un vaste commentaire concernant la disposition 60.9.1 des *Basiliques*, il est improbable que l'affrontement légal de la médiation avait été différencié pendant la période byzantine.

La responsabilité du courtier envers son client, contrairement à celle existant au mandat et au contrat de louage de services, se limite uniquement au dit «*dolus malus*». On observe que ce traitement particulier de procédure du courtage s'accorde entièrement avec la considération que la revendication d'une commission rémunérant les services du courtier est «sordide». Et cela parce que cette désignation méprisante révèle avec évidence les convictions du monde antique à savoir que les services offerts dans le cadre de l'exercice de médiation sont propres aux «*ἐλευθέριες*» et non aux «*βάραυσες*» d'ouvrier. Cela devait aussi s'appliquer à quelques unes des formes les plus archaïques du courtage dont l'élément de prestation de service par amitié ou reconnaissance était capital. Par

conséquent l'exercice de courtage avait été accordé aux proxènes des villes antiques. Ce n'est d'ailleurs pas par hasard que pour ces derniers services du courtier le juriste Modestinus soutient qu'il est «difficilius» d'exiger en plus «quod Graeci appelant ἐρμηνευτικόν»; c'est-à-dire la mise en accord de paiement de commission du courtier en liaison avec certains critères objectifs (objet de l'accord, nature de l'échange, genre de médiation).

Ces conceptions nettement influencées par les doctrines philosophiques grecques, ont contribué éventuellement, à la formation d'une procédure juridique particulière de demande de commission rémunérant les services d'un courtier. Cette procédure pourrait se lier avec celle de la demande de paiement des rémunérations provenant des services des arts liberaux, services qui étaient d'une valeur inestimable.